

Framtiden

1974 - 50 år - 2024

Nº 01
51. årgang
April 2024
Kr. 69,-

i
våre
hender

Bare 1,8% av vrakbilen går til spille.

Bare en liten bit går til spille. Resten gjenvinnes. Og blir til nye ting.

Returbransjen har vært gjennom en revolusjon siden innføringen av vrakpanten i 1978. I dag gjenvinnes 98,2% av de 148.761 tonnene bilvrak som leveres inn i Norge. Nye, høyteknologiske utvinningsmetoder gjør at vi for eksempel kan skille ut de aller minste, ørsmå fragmentene av metaller og bruke dem om igjen.

Råvarene som gjenvinnes fra vrakbiler er en viktig del av sirkulærøkonomien. Mange aktører er nå avhengig av materialene vi gjenvinner fra vrakbiler, for å lage nye ting. I 2023 ble 88,2% av materialene i norske vrakbiler gjenvunnet (inkludert ombruk og materialgjenvinning). bransjens innsats har gjort returordningen lønnsom og verdifull for miljøet.

Når bilen vrakes er det ikke slutten - men starten på en ny historie

Velkomst
Om å gjøre det umulige mulig

04

Profil:
Sjefen for Framtiden

06

Framtiden i våre hender
avslører: **Tomater med bismak**

Framtiden i våre hender
følger pengene:
Jakten på norsk dobbelmoral

10

18

50 år med engasjement for
miljø og rettferdighet

Fra folkebevegelse til Norges
største miljøorganisasjon

22

26

Matvaner i 2050

Øyeblikksbildet
En folkebevegelse blir født

30

38

Tiår med framskritt:
**Kampen for bedre
arbeidsforhold på klesfabrik-
kene er en suksesshistorie.**

Stifinner Tilbakeblikk
Mennesker istedenfor
forbrukere?

42

46

Gratulasjoner fra kjentfolk

38

Framtiden i våre hender

Magasinet **Framtiden i våre hender** (Tidligere Folkevevt) utgis av miljøorganisasjonen Framtiden i våre hender. Organisasjonen Framtiden i våre hender arbeider for etisk forsvarlig og miljøvennlig forbruk, og en rettferdig fordeling av jordas ressurser.

Ansvarlig redaktør
Arne Storrønningen
astor@framtiden.no

Art Director
Jørgen Høj Hejbøl
jorgen.hoj@otw.dk

Framtiden i våre hender
Økernveien 94, 0579 Oslo
Tlf + 47 22033150
post@framtiden.no

Forsidefoto
Ihne Pedersen

Abonnement
Kr 275,- per år

Trykk
Merkur Grafisk AS.

Opplag
bekreftet gjennomsnitt
2. halvår 2018 og 1. halvår 2019
25276

Bankgiro
medlemskonto 1254 62 79950
konto gaver 1254 62 79977

Magasinet Framtiden i våre hender redigeres i henhold til prinsippene i Fagpressens redaktørplakat og lov om redaksjonell friedom. Den som allikevel føler seg urettmessig rammet oppfordres til å ta kontakt med redaksjonen. Pressens Faglige Utvalg, PFU, behandler klager mot pressen. PFUs adresse er Rådhusgt. 17, Postboks 46 Sentrum, 0101 Oslo. Tlf +47 22 40 50 40

Om å gjøre det

Det var i tiden før e-post og spesialtilpassede annonser i sosiale medier. En liten gjeng med idealister hadde klippet og limt flyveblader, laget annonser til lokalaviser, plukket opp telefonen og ringt til kjente og ukjente, slikket på frimerker og sendt av gårde utallige brev. Ville noen møte opp?

Frykten var uberettiget. Det ble satt opp busser fra Bergen og Trondheim, folk reiste praktisk talt over hele landet for å få med seg stiftelsesmøtet for *folkeaksjonen for en ny livsstil og en rettferdig fordeling av jordens ressurser*.

Den 25. april i år er det femti år siden. Mer enn to tusen mennesker samlet seg i Nadderudhallen i Bærum, og organisasjonen Framtiden i våre hender ble stiftet. Navnet er inspirert av boken Erik Dammann ga ut et par år i forveien, hvor han beskrev hvordan utnyttelsen av miljø og mennesker i fattige land hang sammen med vår egen livsførsel og overflod. Boka ble en enorm suksess i Norge, og er oversatt til en rekke språk.

Idet vi i Framtiden i våre hender går inn i vårt enogfemtiende år synes jeg det mest påfallende er hvor godt Dammanns opprinnelige analyser står seg den dag i dag. I fjor ga vi ut rapporten «Klimaulikhet i Norge». Der kom det frem at de ti prosentene som tjener mest i Norge, står for tjueto prosent av utslippene. De ti prosent fattigste står derimot for bare fire prosent av utslippene. På verdensbasis er den skjeve fordelingen enda mer prekær. Siden 1990 har klimautslippene i verden økt med 60 prosent. Men ifølge Oxfam kommer nesten halvparten av utslippsveksten de siste 30 årene fra at de 10 prosent rikeste i verden har økt sitt forbruk. Nesten 20 prosent av utslippsveksten kommer fra verdens 1 prosent rikeste.

På noen områder ser vi likevel fremgang. I løpet av de siste tiårene har mange land oppnådd lik tilgang til utdanning for gutter og jenter. Flere tar steget ut av fattigdom og inn i middelklassen. Investeringer og utbygging av fornybar energi skyter fart. Vi har globale initiativer, vaksineprogrammer og matprogrammer som koordinerer livreddende innsats.

På vei inn i vårt enogfemtiende år, er min oppfatning at vi mer enn noen gang nærmer oss en allmenn aksept for å begrense overforbruket.

Foto Knut Neerland

umulige mulig

Også gjennom vårt eget arbeid ser vi viktige skritt i riktig retning. Blant de desidert viktigste er sikkerhetsavtalen for Bangladesh. Den kom på plass etter et enormt engasjement og påtrykk fra mennesker verden over, etter den grusomme kollapsen av tekstilfabrikken Rana Plaza i 2013. Avtalen gjør at mer enn to millioner tekstilarbeidere i dag går en tryggere arbeidshverdag i møte.

Fabrikkkollapsen ble også startskuddet for arbeidet med den norske Åpenhetsloven. Den gjør at 9000 norske selskaper i dag forpliktes til å kartlegge, forebygge, og å ta ansvar for eventuelle menneskerettighetsbrudd som skjer i sin leverandørkjede. Etter flere tiår hvor kjedene selv sa at deres frivillige initiativer var tilstrekkelig, men hvor vi gang på gang avdekket at det ikke var tilfellet, har vi klart å presse frem reguleringer som lovfester deres ansvar. Åpenhetsloven er en av flere viktige fremskritt som neppe hadde skjedd uten Framtiden i våre henders arbeid.

På et landsmøte for noen år siden sa daværende styreleder at «Dere skal vite det, at det dere vedtar her i dag, kan bli norsk politikk om kort tid.» Når jeg ser tilbake på flere av kampene vi har stått i, er det to ting som er påfallende. På den ene siden, hvor ofte vi har blitt avfeid for idealisme, latterliggjort, og fått påpekt at det vi jobber for er umulig eller urealistisk. På den andre siden, hvordan tema, saker eller mål vi har jobbet for, for eller siden har blitt realisert.

I sin tid, ville verken Høyre eller Arbeiderpartiet ha etiske retningslinjer for oljefondet. Det var en gjengs oppfatning om at butikk og etikk skulle holdes adskilt. Helt frem til blant annet Framtiden i våre hender kunne avsløre at norske sparepenger ble investert i atomvåpen. Da endret politikernes

oppfatning seg, og etiske retningslinjer kom på plass.

Det samme så vi noen år senere, da vi jobbet for å få oljefondet ut av klimaverstingene - kullselskap. «Tull om kull» skrev VG på lederplass. De mente at det verken var miljømessige eller finansielle grunner for at oljefondet skulle trekke sine investeringer fra kullselskaper. Et halvt år senere, etter en koordinert innsats fra Framtiden i våre hender og miljøbevegelsen, skulle stortingets folkevalgte vise seg å lytte til nettopp oss.

I årene som fulgte kom finansinstitusjoner over hele verden til samme konklusjon. Oljefondet var blant de første investorene som flyttet på seg, men veldig mange andre har fulgt etter. Standarden for hva som var rett og galt, hadde flyttet på seg. En ny etisk standard var opprettet. På område etter område har dette vært vår rolle.

Til nå har diskusjoner om å begrense forbruket vært nærmest fraværende i norsk politikk, men i dag er koblingen mellom overforbruk, økonomisk ulikhet og miljøødeleggelser sannsynligvis mer tydelig enn noensinne. På vei inn i vårt femtiende år, er min oppfatning at vi mer enn noen gang nærmer oss en allmenn aksept for å begrense overforbruket.

Målet mitt er at Framtiden i våre hender, med deg og alle de andre 47.000 medlemmene våre i ryggen, skal få på plass de nødvendige politiske endringene som realiserer det på en god måte.

Det hele startet med en gjeng idealister som forestilte seg at en annen verden var mulig. Det er mange kamper som gjenstår. Men vi har gjort det før, og i de neste femti årene skal vi gjøre det igjen: Gjøre det umulige mulig.

«Vi har gjort det før, og i de neste femti årene skal vi gjøre det igjen: Gjøre det umulige mulig.»

Tekst:
Anja Bakken Riise
Leder Framtiden i våre hender

FRAMTIDEN I VÅRE HENDER AVSLØRER:

Tomater med bismak

En av Almerías mange migrant-bosettinger befinner seg i gangavstand til drivhusarbeid i regionen.

Foto: Petter S. Tittland

En uke var nok til å avsløre dårlige arbeidsforhold hos Bama og Coops spanske tomatprodusenter.

Tekst/research Petter Slaatrem Tittland er presseansvarlig i Framtiden i våre hender.

Tekst/research Emil Beddari, fagrådgiver mat og leverandørkjeder og rapportforfatter av «Rettighetsbrudd bak norsk tomatimport

– Porten er åpen, sa de.

Den marokkanske trebarnsfaren hadde nettopp spurt om å få minstelønn. Arbeidsgiveren var ikke imponert. Etter elleve år på samme arbeidsplass var det over. Youssef Alami måtte finne jobb et annet sted.

Alami er en av Sør-Spanias migrantarbeidere. Nesten 500.000 mennesker jobber i landbruket i det sørlige fylket Andalucía. Syv av ti arbeidere i sektoren kommer utenlandsfra. Halvparten av dem kommer fra Alamis hjemland Marokko.

Eksportlandbruket hadde kollapset uten arbeidere som Alami.

Bak Italia er Spania Norges nest viktigste utenlandske produsent av

frukt og grønnsaker. Spansk eksport gjør det mulig å spise tomater i Norge året rundt. Nesten halvparten av den norske tomatimporten kommer fra Spania.

Tomathovedstaden i Sør-Spania er Almería. 400 kvadratkilometer med drivhus dekker den ørkenlignende provinsen.

Av alle grønnsaker fører tomaten med seg mest matsvinn, bruker mest vannressurser, mest sprødemidler og er sammen med paprika den mest klimagassintensive grønnsaken. Tomaten er også den mest arbeidskrevende grønnsaken. Dyrking, vedlikehold og høsting må gjøres for hånd.

Vil ikke svare

Youssef Alami er ikke marokkanerens virkelig navn. Framtiden i våre hender kjenner hans identitet. Med hjelp av en fagforening gikk han til sak mot drivhusbonden. Vi har lest dommen som til slutt ga ham over 150 000 kroner i erstatning for tilbakeholdelse av lønn og usaklig oppsigelse.

Drivhusbonden leverte tomater til Coop og Bama.

Coop og Bama er pliktet til å forebygge og avdekke brudd på menneskerettigheter i sin leverandørkjede. Før avreise til Almería spurte Framtiden i våre hender om de hadde avdekket kritikkverdige forhold hos den bestemte leverandøren Alami jobbet for.

«Revisjonen gir ingen indikasjon på menneskerettighetsbrudd hos leverandøren», svarte Coop den gang. Bama oppga også null avvik.

Etter hjemkomst forteller vi dem om saken mellom Alami og de norske selskapenes leverandør.

«Vi har ikke vært klar over eller avdekket noen av disse forholdene (...). Men vi tar opplysningene dere kommer med svært alvorlig og undersøker nå de spesifikke forholdene», skriver Bama i et brev til Framtiden i våre hender.

Coop svarer ikke på våre spørsmål om denne saken i vårt informasjonskrav til dem.

Null avvik

Bama sier de utfører opptil hundre kontroller i året fordelt på sine internasjonale leverandører. Med seg har de en sjekkliste på åtti punkter. I sine årlige rapporteringer på området, sier både Bama og Coop at de prioriterer å kartlegge dårlige sosiale forhold hos sine produsenter i Spania.

«Alle leverandører bekrefter at arbeiderne har kontrakter», skriver Coop som svar til et av Framtiden i våre henders informasjonskrav. Coop vil ikke svare på hva den gjennomsnittlige månedslønnen for arbeidere hos sine leverandører er. Bama oppgir en timelønn på linje med minstelønnen i Spania.

Bama og Coop sier de har funnet null avvik fra sine standarder i årene fra 2020 til 2023.

Etter en uke i Spania fant Framtiden i våre hender flere alvorlige rettighetsbrudd hos leverandører knyttet til begge de norske selskaperne. Saken til marokkanske Yousef Alami er et av to tilfeller vi har dokumentert med dom fra rettsvesenet. Den andre saken gjelder et gruppesøksmål fra 39 arbeidere mot en Bama-leverandør, hvor dommen slår fast betaling under minstelønn og ingen ferielønn. Arbeiderne i denne saken ble ulovlig sagt opp da de tok opp kravene med sin arbeidsgiver.

Arbeiderne og fagforeningene vi intervjuet fortalte at flere gårder knyttet til Bama og Coops leverandører bruker forskjellige teknikker for å underbetale arbeiderne sine. Særlig underreportering av antall timer de jobbet er en kjent teknikk. For eksempel kan en arbeider jobbe 50 timer på en uke, mens det er oppført 40 timer på timelisten og lønnslisten. Den britiske organisasjonen

Edison Lemusa er en av 175 000 colombianere som kommer til Spania hvert år. Vi møter ham i Almería åtte dager etter ankomst.

LOs søsterorganisasjon i Spania, fagforeningen CCOO, har gjort egne anslag på hvor omfattende underreportering av timearbeid er i sektoren. Ved å sammenligne antall arbeidstimer med antatt nødvendige arbeidstimer for produksjonen i Almería, anslår de at sektoren underslår 30 prosent av arbeidstimene som er utført.

En arbeider på et pakkeri som leverer varer til Bama og Coop sier at mange ble bedt om å jobbe gratis timer for å få utbetalt feriepengene.

Som Nord-Europa ønsker

Yousef Alami møter vi i et fagforeningslokale i syvtiden en fredag kveld i november. Mørket har senket seg utenfor vinduet, skarpt lys skinner på ansiktene inne. I det lille forværelset sitter det arbeidere fra både Marokko og Mali, kvinner som menn.

Bokhyllene strekker seg til taket inne på fagforeningskontoret. Bak en arbeidspult er det en bokhylle fylt opp med dokumentkassetter.

José García Cuevas er leder for den mest aktiviste fagforeningen i området, SOC-SAT. Det er han som har åpent hus denne kvelden. En blond, avslappet fyr med mye på hjertet. García Cuevas er vokst opp i

en småbondefamilie lengre inn i det andalusiske landet, med spansk som sitt andrespråk.

Toåringen til en av de malisiske kvinnene leker med toåringen til fagforeningslederen på kveldsskift.

– Produksjonen her er akkurat slik Nord-Europa ønsker, sier han. – De fleste av dere vil betale de laveste prisene for den høyeste kvaliteten, og det er ikke mulig å gjøre uten at noen blir skadelidende.

Der García Cuevas må avbrytes, er Yousef Alami en fåmælt mann. «Jeg ville ha et bedre liv», sier han på knapp spansk, da vi spør om han vil fortelle sin historie fra starten av. Alami dro først, så kom resten av familien.

Alle migranter som kommer til Spania uten forhåndsavtalt kontrakt må nemlig bo i Spania i to år før de får arbeidstillatelse. Ventetiden ble kortet ned fra tre til to år i fjor, men åpner fortsatt opp for storskala utnyttelse av papirløse arbeidere.

For hva gjør en migrant som venter på å arbeide? Han arbeider. Hvor bor en migrant som arbeider? Han bor der andre migranter bor.

En halvtimes kjøretur utenfor Almería sentrum ligger migrantbosettingen. Drivhusene ligger fortsatt tett i tett. Midt på en slette, i en svak

«En arbeider på et pakkeri som leverer varer til

Bama og Coop sier at mange ble bedt om å jobbe

gratis timer for å få utbetalt feriepengene.»

Ethical Consumer avdekket også denne praksisen hos en økologisk leverandør Coop oppga at de hadde i mars 2023, stikk i strid med Coops påstand om ingen avvik dette året.

Drivhusene i Almería kan sees fra verdensrommet.

Foto: NASA

➤ helling opp mot fjellkjeden bak, ligger bosettingen. Byggene er laget av restematerialer fra området. Mye plast, litt trevirke og litt betong.

Her kommer Edinson Lemusa gående, en to meter høy type fra Colombia.

– Jeg kom hit for åtte dager siden, sier Lemusa. Den imøtekommende mannen er internt fordreven flyktning fra et av de mest krigsherjede

områdene i Colombia. Med erfaring fra landbruket og språket i boks søker han lykken i Spania.

– De sier du kan jobbe uten papirer her, plukke tomater, sier Lemusa.

– *Hvor finner du jobb?*

– Ned denne veien, i enden, der kan man spørre om jobb. Jeg var der i morges, men det var ingen jobb i dag, sier han. Lemusa forteller at mange spør etter arbeidere med papirer.

– Men det finnes arbeidsgiverne som gir deg mulighet til de uten papir, sier han.

Søstrene hans har dratt til Mexico. Moren er også på vei dit. Det er ikke trygt å bo på hjemstedet hans og samtidig ha familie som jobber utenlands. Lemusa forteller om vennen sin som arbeider i Tyskland: En væpnet gruppe tok søsteren til gissel og krevde løsepenger.

– Det er det som skjer med Luíz Díaz nå, faren hans er tatt, sier Lemusa, og viser til den colombianske Liverpool-spilleren. Kidnappingen skjedde noen dager tidligere. Gerilja-gruppen ELN stod bak.

Side om side

Arbeidsgjengen Lemusa forteller om er talende for situasjonen i Almería. Papirløse og dokumenterte arbeidere jobber side om side.

Selv om vi kan dra til migrantbosettingen og finne papirløse arbeidere på minuttet, mangler det ikke gode eksempler på arbeidsforhold i Almería. «Her har vi bra forhold, og vi har dårlige forhold. Men er det dårlig, skal vi fikse det», som Javier Acedo sa til oss i forrige nummer av dette magasinet. Acedo er mellomleder i administrasjonen hos en av Bamas største leverandører i området.

– Hvis du vil spille på lag med nøkkelspillene i bransjen, må du være profesjonell, sier Acedo.

Han setter seg i bilen vår, og vi kjører til en av drivhusene som produserer tomater for Bama. Acedo er en oppmerksom ung mann i jeans og rutete skjorte med tillitsvekkende tale. Oppdager leverandøren avvik, kutter de båndene til produsenten, forteller Acedo.

I drivhuset møter vi en enda en colombianer. Alfonso Luis Ruiz Franco dro over Atlanterhavet som ung mann, mens barn og partner ble igjen hjemme.

– Det var hardt i begynnelsen, men jeg tror jeg gjorde det riktige. Jeg hadde to små barn og ville ha en framtid for dem, forteller Ruiz Franco. I fem år var han borte fra familien. Han jobbet på mindre gårder uten papirer.

– Kommer du fra et annet land og ikke arbeider, er du fortapt. Du tjener

Foto: Åsta Skjervøy

Alfonso Luis Ruiz Franco jobbet i mange år som papirløs immigrant. Nå er han arbeidsleder hos en av Bamas leverandører.

mindre penger uten papirer, men du er opptatt med noe, forteller han om sine år i den uformelle sektoren.

Nå er Ruiz Franco arbeidsleder hos Bama-leverandøren. Familien fulgte ham til slutt til Spania. I dag holder datteren på å avslutte en agronomutdannelse. Sønnen jobber på et kontor med logistikk.

Avhengig av papirløse

Etter å ha snakket med arbeidere som har erfaring både fra papirløst og kontraktfestet arbeid, virker det som den dårlige og den gode delen av industrien lever i et avhengighetsforhold. Uten den uformelle sektoren ville man ikke hatt arbeidere med papirer.

Selv med arbeidstillatelse, forteller våre informanter om dårlige og helseskadelige arbeidsforhold blant leverandørene til Coop og Bama. Flere drivhusarbeidere forteller at de har blitt skjelt ut av sjefene sine som «udugelige» og «esler». Framtiden i våre hender har blitt oversendt videomateriale som viser pauserom fulle av kjemikalier, og sprøyting i drivhus mens arbeidere ikke er beskyttet. En annen arbeider forteller om mangel på drikkevann på sin gård i drivhus som kan nå 40 grader om sommeren.

Mange av gårdene i Almería er små og familieeide. Arbeiderne vi har snakket med forteller om bønder som bruker vennskap eller tette familiære bånd til andre gårder for å jevnlig bytte på arbeidere, både de papirløse og de med arbeidstillatelse. Hyppige utskiftninger gjør fagorganisering vanskeligere. Jobber du med midlertidig kontrakt får du ikke mulighet til å bygge opp ansiennitet og lønnsøkning hos en arbeidsgiver før du flytter til neste.

En viktig avklaring i erstatningssaken til Yousef Alami handlet nettopp om forsøk fra arbeidsgivere på å rullere på hvem som ansatte ham.

Vi snakket også med flere arbeidere hos en annen Bama-produzent, hvor de kun ble tilbudt kortvarige, midlertidige kontrakter, til tross for at flere av drivhusene hos den leverandøren hadde produksjon året rundt.

Til svar på våre spørsmål i informasjonskravet til Bama fra desember 2023, skriver Bama at de ikke har registrert bruk av korttidskontrak-

«Konklusjonen etter undersøkelsen til Framtiden i våre

hender er at Coop og Bama må bli værende i Spania og

rydde opp i bruddene vi har avdekket.»

ter. Når vi spør om de kjenner til de andre rettighetsbruddene vi har avdekket, er svaret det samme.

Arbeidsgiver fører færre timer enn arbeideren har jobbet: «Ikke avdekket uregelmessigheter tilknyttet dette».

Arbeidsgiver holder tilbake lønnsutbetalinger uten lovlig grunn: «Ikke avdekket uregelmessigheter knyttet til dette».

Arbeidere blir pålagt å jobbe et antall timer uten lønn som en forutsetning for feriepengene: «Ikke avdekket uregelmessigheter tilknyttet dette»

Ulovlige oppsigelser, verbal trakassering, flytting av arbeidere mellom gårder, manglende tilgang på rent vann og toalett: «Ikke avdekket uregelmessigheter knyttet til dette».

Bama utførte 14 inspeksjoner i perioden 2020 til 2023.

På generelt grunnlag svarer Coop at alle deres leverandører er sertifisert av en tredjepart. Framtiden i våre hender kjenner til ordningen, kalt «Global GAPs GRASP».

– Jeg tenker at «Global GAP» er noe obligatorisk. Det er ikke noe som viser hvordan du er. Det er som å snakke engelsk. Alle må snakke engelsk. Alle må ha Global GAP, sier Javier Acedo, og forteller at de selv drar ut på gårder for å undersøke forholdene.

Danske gravejournalister i Danwatch avslørte i 2022 brudd på menneskerettigheter hos produsenter med denne sertifiseringen som leverte jordbær til Coop. Til tross for dette fortsetter Coop å lene seg på ordningen.

Acedo forteller at norske importører mer opptatt av kvalitet enn noe annet. Han trekker fram den tyske dagligvarekjeden Lidl som et eksempel på en importør som stiller svært strenge krav til miljø og arbeidsforhold. Kravene fra Lidl har skjerpet deler av bransjen, mener han.

Han forteller at Bama skiller seg ut fra andre importører når det gjelder

deres holdning til informasjonen de får.

– Andre selskaper er fornøyd med informasjonen de får og undersøker ikke noe nærmere. Bama er opptatt av hvor pålitelig informasjonen er, sier Acedo.

Bli værende og rydd opp

Konklusjonen etter undersøkelsen til Framtiden i våre hender er at Coop og Bama må bli værende i Spania og rydde opp i bruddene vi har avdekket.

Coop har andre planer. De er helt ute av Almería, og er i ferd med å erstatte de spanske tomatleveransene med produksjon i Marokko. Bama har også trappet opp importen fra Marokko.

Bøndene og produsentene vi snakket med i Almería deler en unison bekymring for kappløpet mot bunnen som kommer fra Marokko.

– Jeg produserer så billig som jeg kan, sier Emilio Castillo, drivhusbonden vi ble kjent med i forrige utgave av magasinet.

«Vi stiller de samme kravene til produsentene i Marokko som i Spania, men kan forstå at Marokko sees på som en kommersiell trussel», skriver Pia Gulbrandsen, kommunikasjonsdirektør i Bama i en e-post til Framtiden i våre hender.

Spania er et mellomrisikoland for menneskerettighetsbrudd, i følge Verdensbanken. Marokko er et høyrisikoland. Tiden vil vise om det holder å stille de samme kravene til langt mer risikable leverandørkjeder.

Vivian Eide Jektvik, rådgiver for bærekraftige innkjøp i Coop, sier at overgangen til Marokko er basert på «fortløpende kommersielle vurderinger», som kvalitet, forutsigbarhet og pris.

«Det er til sjuende og sist forbrukernes betalingsvillighet som bestemmer hvilke produkter og produsenter som lykkes», skriver hun til Framtiden i våre hender.

Hvor hun er om ti år, aner hun ikke. Hun har tenkt mye på hva Erik Dammann skrev i en bok: Ta et stort livsvalg hvert femte år. – Vi har dette ene, lille, store livet og jeg er opptatt av at det skal inneholde mye forskjellig. Så jeg håper at jeg kommer til å gjøre mye rart, og kanskje noe helt annerledes enn det jeg gjør nå, sier hun.

Tekst
Ingerid Salvesen
er journalist, med miljø og klima som et av sine favorittfelt

Fotograf
Ihne Pedersen

Sjefen for Framtiden

Anja Bakken Riise vil helst skyldes på politikerne, ikke på deg og meg.

Ei lue. Husker hun riktig var den ribbestrikket, i varme oransje-toner. Det er rart hva som kan ende opp med å slå en kile inn i hva vi tenker om verden og vår egen rolle i den.

Hennes og Mauritz, Pyramiden kjøpesenter i Tromsø, tidlig 2000-tall. Anja Bakken Riise er 18-19 år gammel og alene på jobb. Hun har jobbet her siden hun var 15, liker å jobbe med mote. Hun står ved kassa da en kvinne kommer bort. Anja kjenner henne igjen, det er moren til ei hun har gått på skole med, og Anja vet at hun er "tydelig, for å si det sånn". Kvinnen strekker en lue ut mot tenåringsen, stemmen er brysk: Hvor er denne laget?!

Anja nøler, prøver hjelpeløst å finne lappen i lue. Made in Bangladesh? Det hjelper lite, den opprørte kunden har sett et program om barnarbeid på H&M sine fabrikker i nettopp

Bangladesh, og vil vite at denne oransje lue de nå står og holder i hendene sine på Pyramiden kjøpesenter i Tromsø, ikke er laget av barn som egentlig skulle gått på skole. Anja blir svar skyldig. Hun aner ikke.

Etterpå går Anja til sjefen sin, vil vite mer. Til svar får hun en brosjyre, det står om noen programmer H&M har satt i gang for fabrikkarbeidende mødre og barna deres.

Det er ikke sånn at hun slutter i jobben sin sporenstreks, eller melder seg inn i en menneskerettighetsorganisasjon. Som 18-åring syns Anja det er vanskelig å skjønne hva hun kan gjøre med barnarbeid i Bangladesh. Men flere år senere skal hun selv reise til landet, for å møte tekstilarbeidere som syr for H&M og andre store kleskjeder hvor nordmenn kjøper klærne sine, som leder for Norges største miljø- og solidaritetsorganisasjon.

I årevis har Framtiden i våre hender jobbet for å bedre tekstilarbeidernes kår, og nå er det Anja som står der, ansikt til ansikt med kvinner på hennes egen alder, som har avrevne armer etter ulykker, dårlige eller ingen kontrakter, som er

redde for å gå på jobb og for å ikke gå på jobb. Hvordan havnet hun her?

Det er mange ting som former et menneske. Kanskje var det også den lue.

Klær til besvær

Et svakt morgenlys skinner inn gjennom skråvinduene i taket på det gamle fabrikkbygget. Det er tidlig mandag morgen, og Anja Bakken Riise slår en spøk om at vi må skru på lyset så folk ikke sovner. Hun skal forelese for avgangsstudentene i klær- og kostymedesign på Kunst- og høgskolen i Oslo. "Bærekraftige klær" står det på powerpointen hennes. Og i liten skrift under: "Finnes de?"

Det er litt ironisk at samtalen skjer akkurat her. For hundre år siden var bygget fullt av nettopp tekstilarbeidere, som lagde seil til seilskuter, garn, tau og sekker. Christiana Seildugsfabrikk var en av de største fabrikkene langs Akerselva, og arbeidsforholdene var også blant de verste i byen. De fleste av de opp mot tusen ansatte var kvinner. Sånn er det fortsatt i tekstilbransjen, den er bare flyttet til fattigere land.

«Møtet med arbeidsforholda til tekstilarbeiderne i Bangladesh er noe av det jævligste jeg har vært med på»

– Møtet med tekstilarbeiderne i Bangladesh er noe av det jævligste jeg har vært med på, forteller Anja studentene.

Det samler seg en rynke i pannen hennes, som jeg etterhvert skal kjenne igjen, den dukker opp når hun snakker om alvorlige ting. Hun forteller om Rana Plaza, fabrikkbygningen som kollapset over tusenvis av tekstilarbeidere og drepte 1134 av dem, skadet rundt 2500 andre. Om en tekstilindustri med utstrakt bruk av kjemikalier som skader både mennesker og miljø, som spyr ut mikroplast og giftstoffer, og som produserer så mye klær at de dumpes i store søppelhauger i ørkenen i Chile.

Men så smiler hun. For, forteller hun, forbedringer er mulig. Hun har sett det skje.

Nøkkelen

Noen dager senere. Lyset svinner hen over desemberhimmelen enda det fortsatt bare er midt på dagen. Det er den mørkeste tiden av året. Det er mørkt inne i Anja Bakken Riise også.

Vi sitter på lederens kontor i Framtiden i våre henders lokaler på Hasle. Det er lite og sparsommelig innredet; en grønn potteplante, en håndfull miljøbøker i en enslig bokhylle, et lite bord med en halvspist boks julekaker og to stoler. Strødd utover skrivebordet ligger blå post-it lapper med håndskrevne notater. Jeg

rekker å lese “Nammo”, “våpen”, “Israel”. Ikke akkurat kjernesakene til organisasjonen hun leder. Men det er her mørket hennes kommer fra.

– Det er bare.. Jeg er rett og slett veldig preget av situasjonen i Gaza. Hun leter etter ordene.

– Jeg henter mye av energien min fra en tanke om at folk er gode og vil godt. Om at hvis folk får de riktige verktøyene, så vil de være med på å dra verden i riktig retning.

Hun klemmer rundt tekoppen.

– Så med slike store verdenshendelser, hvor så mange er med på å påføre lidelser på andre, så utfordres noe ganske grunnleggende i meg: Troen på mennesker.

Hun skjønner at det skjer på grunn av større strukturer, på grunn av en spesifikk historie, politikk, traumer. At menneskene som nå kriger og dreper ikke nødvendigvis ville gjort det hvis de hadde levd i en annen kontekst. Men likevel:

– Jeg synes det er veldig vanskelig å se så mye ondskap utfolde seg.

Så hun gjør det hun har brukt store deler av arbeidslivet sitt på, hennes medisin mot apati: Snakke om det, engasjere seg, organisere seg, gjøre noe. Selv om Gaza-engasjementet er noe hun gjør ved siden av jobben (“dette er ikke en Framtiden i våre hender-sak”), så er oppskriften den samme: Målet er systemendring. Nøkkelen, mener hun, ligger i politikken.

Du må ikke ha ullgenser

Hun har altså sett det virke før. Nylig deltok hun på et møte om Åpenhetsloven som ble vedtatt av Stortinget i 2021. Loven pålegger selskaper som selger varer og tjenester i Norge å ta ansvar for arbeidsforhold i hele sin leverandørkjede. Det var Framtiden i våre hender som startet arbeidet med en slik lov, over seks år tidligere, ikke minst på grunn av å ha

stanget hodet i en tekstilindustri som forkynte frivillig ansvar og lovet bedring, men stadig ble tatt i å tilby uverdige arbeidsforhold. På grunn av Rana Plaza. Så når hun nå satt der og lyttet til store norske selskaper fortelle om hvordan loven påvirker måten de jobber på, kjente hun det boble over inni seg.

– Det skjer endring! I praksis. Og det er det med politikk, at når du får til politiske endringer, så har det så store og langtvirkende effekter.

Hun smiler.

Men helt ærlig, hvor mye er det å smile av for tida, ikke minst på miljøfeltet? Fremtiden i våre hender fyller 50 år, men på de 50 årene så har både klimautslippene og ressursforbruket vårt bare økt.

– Har miljøbevegelsen mislyktes?

Den alvorlige rynken i pannen.

– Ja og nei, begynner hun.

– Det er ikke miljøbevegelsens skyld eller ansvar, for det er altså ikke miljøbevegelsen som har styrt Norge eller verden.

Hun legger til et “dessverre”, glimter med øya. Men joda, bevegelsen kunne og burde sikkert ha prioritert eller gjort annerledes noen ganger, vedgår hun. Da hun selv kom inn i miljøbevegelsen for ti år siden, var den midt i en selvransakelse. De hadde vært så opptatt av å få fram at klimakrisen var her, at alt de snakket om var krise. Ikke akkurat noe salgsargument for å få folk med seg. Siden har hun vært opptatt av at de ikke bare skal komme med problembeskrivelsene, men også forslag til løsninger.

– Altså, det er jo krise, så man må også være ærlig og åpen om hva det betyr, sier Anja.

– Men jeg tror nok at miljøbevegelsen en stund var litt for orientert mot at alle skulle bli perfekte nullutslippmennesker, og at ganske mange følte at bevegelsen ikke var for dem, hvis man ikke gikk i ullgenser og elsket å være i skogen, liksom.

Hun har vært opptatt av å breie ut. At flere skal føle seg hjemme i organisasjonen. Og at det er politikerne som har ansvaret for om det er mulig å leve miljøvennlig.

– Å være tydelig på hvor vi retter pekefingeren. Og at vi nesten aldri retter den mot vanlige folk.

“Nesten”?

Det der med å fly

Hun skulle egentlig ta toget. Hadde vært på klimafestivalen i Bergen for å snakke om hvordan vi må endre levemåter for å nå klimamålene. Så gikk det et ras. Alle tog ble innstilt, bussene også. Ingen kunne kjøre over Hardangervidda. Men så går det jo over 40 flyavganger mellom landets to største byer hver dag. Bergen-Oslo er landets nest mest trafikkerte flyrute. Den er også blant de mest unødvendige flyrutene, ifølge Anja. Hun ville ikke fly.

Attpåtil var det ikke et direktefly hun fikk, men et som mellomlandet på Sola i Stavanger. Det vil si to fly. Det var fredag ettermiddag. Folk satt i baren ved gaten og drakk øl. Vorset. På Sola flyplass.

Da boblet det inni henne. En blanding av skam, sinne, frustrasjon. På at det er sånn det er. Den gjennomsnittlige nordmann slipper ut omtrent dobbelt så mye CO₂ ved å fly som svensker, franskmenn og tyskere.

- Hva gjør du med den følelsen, når du blir sint på folk som flyr?

- Nei, altså.. Jeg holder den jo inni meg.

Hun ler. Viser til forskning, på at ditt sinne og din pekefinger som oftest bare vil føre til at den det rettes mot, trekker seg unna. Føler seg angrepet. Vil i alle fall ikke endre atferden sin.

Dessuten, på noen strekninger er det ikke gode alternativer til fly - som tromsøværing er hun smertelig klar over det. Så de som vorset på Sola flyplass den fredagsettermiddagen var også brikker i et større system, som noen har bestemt at skal være sånn.

Jesus

I et halvt år forsøkte Anja faktisk å leve livet sitt på en fjerdedel av karbonbudsjettet til en gjennomsnittlig nordmann - det som må til hvis vi skal nå klimamålene verdens land har satt seg. Hun spiste nesten ikke kjøtt, reiste nesten bare med sykkel og tog, kjøpte ikke særlig nytt. Det viktigste hun lærte var at selv om hun levde så utslippsfritt som mulig, så innebærer det å være en del av det norske samfunnet en god del utslipp, som det offentlige står for. Igjen var det strukturene, politikken, hun stanget i.

Så hun jobber for å endre dem, mens hun forsøker å leve så miljøvennlig som hun kan, uten å la det gå utover helse, venner, familie. I boka beskriver hun det å være leder for en miljøorganisasjon som en "catch 22" - du kan ikke være for flink, da er det ingen som kjenner seg igjen i deg, men du kan heller ikke være lik andre, for da blir du beskyldt for å være falsk og ikke leve i tråd med det idealsamfunnet du jobber for å skape.

- Er det slitsomt å skulle leve opp til å måtte være en viss person i andres, offentlighetens øyne?

- Vet du, jeg synes nesten det er verre at mange virker å ha et behov for å tilstå sine synder til meg!

Som når hun er på fest, i samtale og noen forteller om en kjole de har kjøpt, før de stopper opp, ser på Anja og utbryter "Sorry!". Eller da hun tok en flytur, delte det med følgerne sine på sosiale medier og spurte hva folk tenkte når de så henne fly, hun som så ofte snakker om at vi som kan, må

slutte med det. Tilbakemeldingen hun fikk flest av? "Yes, Anja flyr! Da kan jeg også gjøre det!"

- Som om jeg er Jesus, eller noen som skal velsigne dem. Det har jeg ikke myndighet til. Og det er ikke min rolle. Og jeg vil ikke ha den rollen.

Hun ler, men så tenker hun seg om. For, hvis hun skal være helt ærlig, så har hun kanskje alltid vært bevisst at det har noe å si hva hun gjør? At andre kan se opp til henne? Kanskje har det noe med familien, oppveksten å gjøre.

- Men når jeg sier det høyt nå, så synes jeg det høres selvhøytidelig ut. Prektig!

Hun har dessuten øvd seg på å ikke bry seg så mye om hva andre syns.

Hopper uti

Hun følte seg litt annerledes som liten. Det var det at hun hadde søringforeldre, fra Oslo, og attpåtil var faren prest, en litt "rar jobb". Og så hadde de ikke TV hjemme, ikke

Anja Bakken Riise på besøk hjemme hos grunnlegger av Framtiden i våre hender, Erik Dammann. Bakken Riise mener Dammanns opprinnelige analyser står seg påfallende godt den dag i dag.

➤ før Anja ble ni år gammel. Isteden hadde de masse bøker, så mange at vennene hennes mente de hadde et eget bibliotek. Og hun opplevde at foreldrene tok tydeligere stilling, politisk og ideologisk, enn de andre voksne rundt henne. Særlig moren hennes, det var hun som ikke ville ha TV. Det var jo teit, synes Anja, men også litt tøft, at moren ikke ga seg.

– Det er nok noe jeg har tatt med meg. At du skal stå for noe.

Av kollegaer og venner beskrives hun som uredd. Hun tror hun har det også fra moren sin. Å bare kaste seg ut i ting. Som da hun sa ja til å være med på Nytt på Nytt, og midt uti programmet innså at hun konkurrerte om å være morsom med Johan Golden, som får betalt for å være morsom og har jobbet med vitsene hele uka. Da først ble hun nervøs.

Eller som da hun som nyslått byrådssekretær for Oslos miljøbyråd sa ja til å komme til Frogner Vel for å forklare et forslag om ny trikk- og sykkeltrasé, som ville bety

at parkeringsplasser måtte vike. Forslaget var ikke politisk behandlet ennå, men hun er opptatt av å snakke med folk. Så da sto hun der, midt ute på gulvet i et gammelt trehus i en av Oslos rikeste bydeler, med innbyggere på alle kanter. 60-70 personer anslår hun i dag, og gjennomsnittsalder på ca det samme. Ildsinte.

– De skjelte meg huden full. Jeg var både ung, og jeg var fra Nord-Norge, og jeg vet ikke hva.

Der og da ble hun ikke sint. Hun tok i mot, forsøkte å lytte. Det var som om hun hadde tatt på seg en rustning, gått inn i en rolle, litt som når hun spilte teater som ungdom. Etterpå dro hun og kjæresten for å spise pizza. Da tikket det inn en melding fra en kollega som også hadde deltatt på møtet. Han var imponert. Anja brast i gråt.

Hun kan ofte få forsinkede reaksjoner, som om hun ikke alltid er i kontakt med følelsene sine i øyeblikket. Men mest tror hun det var en lettelse å få noen bekreftende ord.

– For av og til kan man jo tenke: er det verdt det? Er det verdt det, å stå der og ta imot all den dritten?

Ikke tøff nok?

Hun får mest kjærlighet. Folk som stopper henne på gata. Dedikerte ansatte. Hun vet ikke når, men det er et når - hun kommer til å gi seg som leder for Framtiden i våre hender.

– Da skal jeg ta en pause.

Hun skynder seg å si at hun elsker jobben sin. Men hun har jobbet veldig mye i mange år, har snart lyst på mer tid til kjæreste, venner, familie.

Hva hennes grand plan før hun gir seg er?

– Jeg skulle gjerne ha krysset av noen store politiske gjennomslag som tar ned det norske overforbruket før jeg forsvinner.

Hun smiler lurt. Forbrukskritikk er en rød tråd i organisasjonens historie. Men hun tror de har flere folk i ryggen nå, at overforbruket er blitt tydeligere for folk flest. Under hennes ledelse har organisasjonen nesten doblet antall medlemmer. Hun opplever at de også blir lyttet til på en annen måte enn før. Nylig var det en finansinstitusjon hun møtte som sa det: “For noen år siden ville vi aldri ha invitert Framtiden i våre hender”, lo litt.

Organisasjonen har endret seg. De første årene var Framtiden i våre hender en tydelig ideologisk motvekt til vekstparadigmet som regjerte i Norge og verden, og vektla enkeltmenneskets ansvar mer. Grunnlegger Erik Dammann har da også kritisert organisasjonen i dag for å ikke være “tøffe nok”. Kan de nye invitasjonene også være et uttrykk for at de nettopp har blitt for konforme og kompromissvennlige?

Anja er ikke enig i det. Hun vil fortsatt at de skal være det hun kaller “den kloke motrøsten”. Men hennes analyse er at det er politiske gjennomslag miljøbevegelsen historisk sett har manglet. Endring i lover, regler, måten å organisere samfunnet på. Under hennes ledelse er det derfor det de går etter.

«Jeg tror nok at miljøbevegelsen en stund var litt for orientert mot at alle skulle bli perfekte nullutslippmennesker.»

- Da må man tone ned retorikken noe.
Andre deler av miljøbevegelsen får drive sivil ulydighet og lenke seg fast. Anja vil ha plass ved bordet.

Ved maktas bord

Neste dag står hun på scenen i et lukket arrangement på Munch-museet i Oslo. Bugnende fruktfat, bærsMOOTHIES og små bakverk på trillebord. Bukser med press, glittertopper, slips. "Konferansen Ansvarlig Næringsliv" står det på skjermene. Nordeas Tina Saltvedt, sjefanalytiker for bærekraftig finans og det nærmeste grønt næringsliv kommer sin egen rockestjerne, er konferansier, i røde stiletthæler. Anja Bakken Riise er invitert til å diskutere hvordan selskaper kan følge opp OECDs nye retningslinjer om ansvarlig næringsliv.

Biologiprofessor og klimakrise-rikskjendis Dag O. Hessen har nettopp satt rammen, sagt at "løpet er kjørt" når det gjelder 1,5 gradersmålet for global oppvarming, altså det målet alle verdens land ble enige om å nå i Paris i 2015. Tørt og konstaterende har han vist til forskning som sier vi vil få mer ekstremvær, tørke, flom, at regnskogen

kan bli en savanne. Ja, finansstrømmene går fra det grå til det grønne (her legger han til et syrlig "bortsett fra i Norge, da"), men utslippene øker fortsatt, og vil fortsatt øke en stund.

Anja og fire andre kvinner med lang fartstid i næringslivet og politikken diskuterer hvordan selskaper må legge om driften: Mer gjenbruk, mer reparasjon, mer utlån. Mer åpenhet. Avslutningsvis spør ordstyreren alle i panelet om hva de kan gjøre for å hjelpe næringslivet til dette? De andre nevner møteplasser, dialog.

- Jeg vet ikke om det er det svaret dere vil høre, svarer Anja når det er hennes tur.

Hun smiler avvæpnende, men er likevel bestemt, stø i stemmen.

- Vi i Framtiden i våre hender kommer til å fortsette å avsløre virksomheter. Vi har hatt dialog med mange næringer i flere tiår, og det har vi gjerne. Men det er først når vi avslører lovbrudd, eller får på plass nye regelverk, at de store endringene skjer.

Et litt stivt smil fra ordstyrer. Et stort smil fra Anja.

- Så det vil fortsatt være vår strategi.

Vi gratulerer
**FRAMTIDEN I
VÅRE HENDER**
med 50 år!

grøntpunkt.no

Send SMS
ABO 5190
til 1960

PRØV KLASSEKAMPEN GRATIS I TRE UKER

Stopper automatisk.

ANJA BAKKEN RIISE:

– For å avkle driverne bak klima- og naturkrisen er vi avhengig av kritisk og uavhengig journalistikk. Derfor leser jeg Klassekampen.

DAG O. HESSEN:

– I en verden som roper etter nye, radikale tanker og løsninger er Klassekampen viktigere enn noen gang.

Bryllup? Sommerfest?

Nær Oslo: Praktvilla ved sjøen. Økologisk mat

HELLVIKTANGEN

BLI KLAR FOR Å NYTE
SOMMAREN ☀
med naturen på huden ☀
Supersunn solkrem,
Kamillebalsam (etter
soling, ved stikk, kløe..),
og Panterbalsam som
held unna insekt 🐝

Aktiv kvardag?

Optima pH4

tek vare på huda di!

- gjer at huda tåler hyppig vask utan å tørke ut
- inneheld mjukgjerdande ingrediensar

**Kombiner pH4 Hudvask pluss med
pH4 Hudpleie pluss/Hudbalsam**

for best effekt. Påfør etter vask
eller ved behov.

Ut看 parfyme. Låg pH.

Lokalprodusert
i Hardanger

Optima Produkter AS
5600 Norheimsund, Tlf. 56 56 46 10

www.optima-ph.no

Tips!
-supre som
aftersun

50 år med engasjement for miljø og rettferdighet

1974

Framtiden i våre hender stiftes

Selve oppstartsmøtet 25. april ledes av Erik Dammann i Nadderudhallen med nærmere 3000 personer i salen. Bakgrunnen for engasjementet var boka Fremtiden i våre hender fra 1972. Etter møtet ble det opprettet et eget informasjonssenter i Oslo.

1975

Kampanje oppfordrer til å kjøttkutt

Spis sunt, hjelp et barn - En informasjonskampanje som oppfordrer folk til å bytte to av ukens kjøttmiddager med sunn og billigere vegetarmat. Spar penger og støtt et barn i «u-land».

1976

Statsminister og landsfader Einar Gerhardsen melder seg inn i Framtiden i våre hender

- Vi skal jo ha det godt, men det vil ikke bare si å ha penger og ting, uttalte han i et intervju den gangen.

1978

Utviklingsfondet stiftes av medlemmer i Framtiden i våre hender

Ønsket var å opprette et "u-landsfond" som skulle sørge for at det FIVH-medlemmer sparte på nedsatt forbruk, ble brukt til utviklingsprosjekt i Sør.

1979

Framtiden i våre hender tar globale spørsmål inn i skolen

Skolelauget ble dannet med formål om å fremme undervisning om globale forhold og fordeling. 400 lærere meldte seg spontant. En undervisnings-avis ble spredd til skoler i mange tusen eksemplarer.

1982

Framtiden i våre hender mottar 'alternativ nobelpris'

Erik Dammann og Framtiden i våre hender mottar prisen Right Livelihood Award for «å utfordre vestlige verdier og livstiler, og for å promotere en mer ansvarlig holdning til miljøet og den tredje verden.»

1984

Norsk forskning på bærekraftig utvikling skyter fart.

Ildsjeler fra Framtiden i våre hender får med seg 17 organisasjoner til oppstarten av Alternativ Framtid, et norsk forskningsprosjekt knyttet til bærekraftig utvikling. Programmet eksisterte til 1996, senere videreført som ProSus som ble et universitetsprogram underlagt Senter for utvikling og miljø ved UiO.

Foto: Leif Krohn © meland

1986

Symbolisk rettsak mot Brundtland, Five og Bondevik

Linn Ullmann representerer Framtiden i våre hender under rettferdighetssaken der partilederne Kaci Kullmann Five, Høyre, Kjell Magne Bondevik, Kr.F., og Gro Harlem Brundtland, Ap, for ikke å ta nøden i den fattige verden på alvor, og for å føre en politikk som truer naturgrunnlaget.

Foto Morten Hvaal

1992

Miljøseier i høyesterett

I 1991 fikk Framtiden i våre hender og Naturskyddsforeningen i Strømstad medhold i Eidsivating lagmannsrett for at miljøvernorganisasjoner har rett til å fremme erstatning i tilfeller der det har forekommet ulovlige utslipp til friområder. Problemstillingen ble senere løftet til høyesterett, og i 1992 vant FIVH frem i rettsapparatet med en prinsipiell dom som omhandlet miljøvernorganisasjoners rett til å saksøke bedrifter for brudd på forurensningsloven.

1997

Kampanje mot tropisk tømmer

Tømmer- og hagemøbelkampanjen startes av Framtiden i våre hender og Regnskogsfondet i samarbeid med flere organisasjoner. Kampanjen viser hvordan tømmer som kan kjøpes på det norske markedet bidrar til ødeleggelse av regnskog. Arbeidet banet vei for et nasjonalt forbud mot tømmer fra Burma i 2009 og flere andre gjennomslag.

1998

Kjøpefri dag etableres

Hensikten var å oppfordre folk til å avstå fra å handle og synliggjøre en mindre materialistisk livsstil.

2003

“Gi oss jula tilbake” lanseres

Dette var en kampanje og markering mot den økende kommersialiseringen og kjøpepresset som starter stadig tidligere.

Foto Terje Brandtboen NTB

2004

Oljefondet får etiske retningslinjer

Framtiden i våre hender var en svært sentral aktør for å få etiske retningslinjer på plass i Oljefondet. Dette skjedde over mange år gjennom avsløringer av hvordan oljepengene investeres, rapporter og politisk påvirkningsarbeid. Sentralbanksjef Svein Gjedrem sa i 2001 «Det vil virke meningsløst å innføre etiske særregler for oljefondet», men det som virket umulig ble og er mulig!

2007

Tekstilarbeidernes situasjon løftes

Framtiden i våre hender tar initiativ til og oppretter Clean Clothes Campaign-Norge, i samarbeid med Changemaker og Handel og Kontor. Det er startskuddet for en årelang satsing og kampanje for å bedre tekstilarbeidernes rettigheter.

2009

Klimaseilas med over 1000 klimaaktivister

Sammen med Kirkens Nødhjelp organiserer vi et klimaseilas til Klimatoppmøtet i København. 1200 miljøaktivister og samtlige av landets biskoper er med når danskebåten kaster anker i Oslo og blir forvandlet til et gigantisk, flytende miljøarrangement.

2011

Gjennomslag for klage mot gruveselskap

Fullt gjennomslag i klagen mot norske gruveselskap på Filippinene. Framtiden i våre hender har fulgt selskapet siden 1999 og klaget det inn til OECDs kontaktpunkt for ansvarlig næringsliv. Der ble det slått fast at Intex hadde brutt menneskerettighetene på Filippinene. Miljøkonsekvensene av nikkeltutvinningen risikerte å ødelegge matproduksjonen og var ikke blitt utredet

2011

Kjøttfri mandag inn på dietten

Framtiden i våre hender starter sammen med Grønn Hverdag kampanjen «Kjøttfri mandag». Kjøttfri mandag ble innført i forsvaret, og en rekke folkehøgskoler, universiteter, skoler og barnehager innførte kjøttfrie dager. Matkjedene startet også med flere ferdigretter uten kjøtt etter kampanjevirk-somhet.

2013

Klesgiganter presses til åpenhet

Gjennom kampanjen «Vreng Kleskjedene» publiserer flere kleskjeder hvilke fabrikker de produserer klær ved, gjennom å legge sine leverandorlister ut på egne nettsider. Blant selskapene var H&M, Lindex, og Varner-gruppen.

2014

Tekstilindustriens skyggesider når ut til millioner

Sammen med Hacienda og Aftenposten lager vi en nett-serie der tre norske ungdommer reiser til Kambodsja for å møte dem som syr klærne våre. Mer enn 20 millioner ser nettserien og den blir solgt til TV-kanaler og vist på festivaler og arrangementer over hele verden. I 2015 får serien Gullruten.

Foto Joakim Klevan

2015

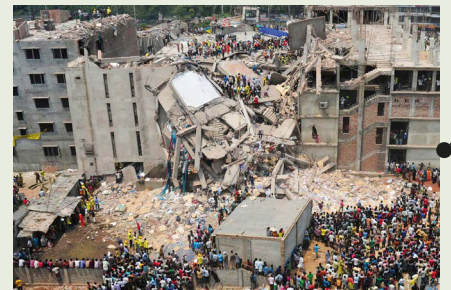
Mindre ødeleggelse av myr til hagejord

Framtiden i våre hender kartlegger bruk av miljøskadelig torv i hagejord. En påfølgende kampanje resulterer blant annet i at Plantasjen begynner å selge torvfrie alternativ og at norske myndigheter senere innfører tiltak for å bremse nedbygging av myr.

2015

Pårørende etter Rana Plaza får kompensasjon

5000 tekstilarbeidere og pårørende etter Rana Plaza-ulykken får erstatning etter vedvarende press fra Framtiden i våre hender og en rekke organisasjoner og fagforeningene i hele verden.

2015

Palmeoljekampanje gir resultater

Vi starter Palmeoljekampanjen sammen med Grønn Hverdag og Regnskogfondet. Etter at Grønn Hverdag legges ned, blir flere ansatte og arbeid derfra innlemmet i Framtiden i våre hender. Det fører til blant annet en kampanje som resulterer i at Nidar faser ut palmeolje av sjokolader som Smash.

Foto Erik Hagen

Framtiden i våre hender dokumenterer i 2010 avskoging som følge av palmeoljeplantasjer.

2015

Oljefondet selger seg ut av kullselskaper

Etter flere år med avsløringer og kampanjer fra Framtiden i våre hender og andre organisasjoner beslutter Stortinget at Oljefondet skal selge seg ut av de verste kullselskapene.

2016

Norske banker ut av kontroversielt oljerør i USA

DNB og KLP mfl. selger seg ut av oljerørledningen Dakota Access etter press fra blant annet Framtiden i våre hender og Greenpeace.

Foto: Adam Johnson

2018

Atom-exit fra Nobelstiftelsen

Nobelstiftelsen annonserer på direkten på Dagsnytt 18 at de kvitter seg med sine aksjer i atomvåpen. Dette skjer etter avsløringer og press fra Framtiden i våre hender.

NRK Nyheter

2018

Miljøgifter ut av sminke

Etter press fra Framtiden i våre hender og engasjerte forbrukere slutter H&M, Bodyshop, Kicks og Isadora å bruke miljøgiftige fluorkarboner (PFAS) i sine produkter.

2018

Princess og KID signerer en livreddende sikkerhetsavtale

Dette skjer etter oppfordring fra Framtiden i våre hender og gir tekstilarbeiderne i Bangladesh økt trygghet.

Foto: Sindre Edland-Gryt

2019

Oljefondet fjerner fossilinvestering for rundt 70 milliarder kroner

Vi har jobbet for at oljefondet skal ut av all fossil energi i mer enn 10 år og feirer dette som et stort fremskritt.

2021

Stortinget vedtar Åpenhetsloven

Siden 2015 har Framtiden i våre hender jobbet for en lov som gir forbrukere og organisasjoner rett til å vite under hvilke forhold varer er produsert. Etter en lang lovprosess blir Åpenhetsloven vedtatt og gjeldende for 9000 selskaper.

Foto: Elin Espmark Wibbe

Foto: Helge Brekke

2022

Mottar Bergesensprisen

Framtiden i våre hender får prisen for arbeidet for å bekjempe natur- og klimakrisen og innsatsen mot matsvinn.

2023

Strengere miljøkrav for tekstilindustrien er på vei

Vi deltar i en arbeidsgruppe nedsatt av regjeringen, som for første gang skal forslår nye miljøkrav for en uregulert tekstilindustri. Der får vi gjennomslag for at det bør bli dyrere å selge billige plastklær, og for at kleskjedene må ta mer ansvar tekstilavfall.

2024

Forslag til matkastelov

Regjeringen mottar forslag til en matkastelov fra matsvinn-utvalget som Framtiden i våre hender har deltatt i. Vi har arbeidet siden 2016 for å få innført en forpliktende matkastelov som skal redusere matsvinnet i matbransjen.

2024

Første Klimaregnskap for forbruket

Etter press fra Framtiden i våre hender lages det første offisielle forbruksbaserte klimaregnskapet for Norge. Dette er første skritt for å kutte utslipp fra forbruket vårt som tidligere ikke har blitt tatt med klimastistikken.

Refillbar flaske & håndsåpe i tablettform!

Hvorfor frakte vann når du kan bruke vann fra egen kran?

Dette er spørsmålet firmaet Motion Oslo stilte seg når de kikket på innholdet i de fleste håndsåper.

En vanlig håndsåpe kan bestå av mellom 70-80 % vann. I tillegg kommer de fleste håndsåper i en plastdispenser som går rett i søplet når den er tom.

Håndsåpe er en av de produktene vi bruker mest i hverdagen som forårsaker unødvendig plastavfall og Co2 utslipp.

Løsningen ble det nederlandske selskapet The Green Lab Company, som spesialiserer seg på håndsåpe i tablettform.

De tilbyr en gjenbrukbar dispenser i aluminium og håndsåpetabletter i ulike dufter som gir mykt håndsåpeskum.

Håndsåpetablettene har naturlige ingredienser, er produsert i Nederland og har emballasje laget av tomatfiber, et bi-produkt fra nederlandske drivhus. Emballasjen er 100% komposterbar.

Plastavfall er et stort problem som vi sammen må håndtere. De fleste ønsker å bidra, men det må finnes enkle og gode løsninger - sier Hilde Nedrelo Gundersen i Motion Oslo.

«Vi trenger ikke flere produkter, men bedre løsninger»

Få håndsåpeskum på 1-2-3

1. Fyll din gjenbrukbare dispenser med 250 ml varmt vann fra kranen.
2. Legg oppi to tabletter
3. Vent 30 min, skru på pumpen og den er klar til bruk

En trailer med tradisjonell flytende håndsåpe a 250ml rommer 60 000 enheter. En pall med Green Lab-tabletter gir samme mengde, 60 000 tabletter som hver gir 250ml håndsåpeskum blandet ut med vann

The Green Lab Company finner du i alle landets Apotek 1 og på Apotek1.no

Kjøpes hos:

FRAMTIDEN I VÅRE HENDER
FØLGER PENGENE:

Jakten på norsk dobbelmoral

Norsk næringsliv i utviklingsland forsyner seg grådig av ressursene. Eukalyptusplantasjene til kongens svoger, Erling Lorentzen, ble anlagt i områder med atlantisk regnskog, urfolksgrupper og fattige småbønder. Skogen ble revet opp og menneskene brutalt jagd vekk. Tilbake sto en «grønn ørken».

Årevis med avsløringer fra Framtiden i våre hender stakk hull på det norske selvbildet.

Tekst
Pia A. Gaarder
Tidligere journalist og redaktør for Norwatch fra 2005. Gaarder ble også fagsjef og leder for Etikk og næringslivsavdelingen.

Hvem trodde at norsk næringsliv var snillere ute i verden enn selskaper fra andre land? 30 år med historier om elendige arbeidsforhold, tvangsflytting og grove menneskerettighetsbrudd har endret oppfatningen av norske selskaper i utlandet.

Siden 1995 hadde Framtiden i våre hender en egen grave-avdeling med navnet Norwatch. Ett av de første

selskapene under lupen, tilhørte kongens svoger, Erling Lorentzen.

Framtiden i våre henders medarbeidere dro flere ganger til Lorentzens eukalyptusplantasjer i Brasil. De intervjuet lokalbefolkningen som hadde mistet jord og vann, og hørte historiene om bulldosere som raserte regnskog og jevnet hus til jorden. Lorentzens selskap Aracruz Celulose fikk flomlysene på seg. Framtiden

«Norwatch dro ut i verden og brakte «stemmene fra sør» tilbake til Norge.»

Deusdéia fra Tupinikim-stammen i Brasil, ledet kvinneorganisasjonen Comil som samlet urinnvånerkvinner i syv landsbyer. Etter mange tiårskamp mot norskeide Aracruz Celulose, ble det seier: Hun og urbefolkningsgruppene fikk endelig tilbake sitt område fra Aracruz.

i våre hender publiserte artikkel etter artikkel om Aracruz' framferd i Brasil, og opprettholdt over mange år presset på selskapet.

I 2007 fikk Deusdéia og Tupa Ku-eray i den brasilianske delstaten Espírito Santo tilbake et landområde de hadde kjempet for i mange tiår. De to brasilianerne fra urfolksgruppene Tupinikim og Guarani, kunne takke mange for seieren, og blant disse var Framtiden i våre hender som hadde fulgt saken tett.

Verden inn i stua

Norwatch dro ut i verden og brakte «stemmene fra sør» tilbake til Norge. Og det på et tidspunkt hvor informasjon om det som skjedde på bakken i utviklingsland var begrenset. Prosjektet satset på journalistisk dokumentasjon og systematikk, besøkte alle verdensdelene og imponerende rekke land og bedrifter.

Medarbeiderne trasket i ørkenstøv og i regnskog, reiste med rustne biler uten dører, lokalfly som ristet faretruende, men også med gode lokale hjelpere. Norwatch avslørte

plyndringen av okkuperte Vest-Sahara for fosfat og svindelforsøk i Uruguay, så skyggesiden når billige skrog ble produsert i utlandet eller når norske skip ble hugd opp på strendene i Bangladesh. Prosjektet dokumenterte tvangsflyttinger, gruveindustriens ødeleggelser og de elendige arbeidsforholdene bak produksjonen av alt fra paprika og asparges i Peru, vin fra Sør-Afrika til leker fra Kina, kirurgiske instrumenter og kumlokk fra India, og ikke minst de elendige forholdene hos klesindustriens leverandørkjeder i Asia.

Norwatch' avsløringer skapte overskrifter og bidro også i enkelte tilfeller til direkte å endre forhold på bakken. Avsløringene bidro til å endre opinionen, men også politikernes holdninger, selskapenes arbeidsmetoder og oljefondets investeringspraksis.

Rettferdighet for de fattige

Norwatch-prosjektets arbeid ble første gang presentert i medlemsmagasinet Folkevett høsten 1995 med

en stor reportasje om Norsk Hydros gruveplaner i Orissa, India og i Trombetas, Brasil. Planene førte til store protester fra lokalbefolkningen som ble tvangsflyttet for å rydde plass til bauxitt-utvinningen. Behandlingen av lokalbefolkningen skapte sterke reaksjoner, da de ble kjent i Norge. Disse ble ikke mindre da indisk politi noen år senere åpnet ild og tre urfolksdemonstranter ble drept.

I 1996 var Framtiden i våre hender en del av NRKs «TV-aksjonen» og pengene sikret driften av Norwatch de første årene. Da var tre ansatte og flere sivilarbeidere tilknyttet Norwatch-prosjektet. I 2001 ble Norwatch formelt en uavhengig redaksjon med deltidsredaktør og to heltidsansatte journalister. Norwatch leverte reportasjer til medlemsmagasinet, hadde et eget nyhetsbrev og publiserte alle nyhets-saker på eget nettsted.

Møysommelig arbeid

Å avsløre selskapenes glansbilde-fremstilling var ofte et møysomme-

Norwatch kunne i 2008 avsløre at det norske sementkonsernet Scancem var i ferd med å kaste ut 3000 tanzanianske bønder. Mwamvua Mnyamani fortalte at hun hadde bodd på samme sted siden for den norskeide sementfabrikken ble bygget på 60-tallet. Bondene nektet å forlate eiendommene sine.

lig og krevende arbeid. Lett var det ikke å finne folk som kunne stille opp til intervju, og samtidig forhindre at de ble offer for represalier for å snakke. Flyreiser til andre kontinenter var svært dyre. Informasjonsutvekslingen sneget seg de første årene frem via brev, fax eller sjeldne, dyre telefonsamtaler med ofte dårlig forbindelse.

Norwatch skrev nyhetsartikler, rapporter og analyser av norsk næringsliv og det offentlige manglende satsing på etikk. Informasjon fra nasjonale og internasjonale medier, årsrapporter og selskapsregistre inngikk i arbeidet med å systematisere kilder fra inn- og utland. Sel-

«Norwatch ble modell for lignende initiativer i Sverige, Danmark og Finland, og kan også sies å ha etablert en sjanger innenfor norsk journalistikk.»

skapene fikk dermed et «rulleblad» innenfor menneskerettigheter og miljø. På det meste hadde Norwatch registrert over 2000 norske etableringer i Asia, Afrika og Latin-Amerika i sin egen database.

Internasjonal trend

Men Norwatch-prosjektet oppsto ikke i et vakuum. Prosjektet var del av en internasjonal bevegelse i sivilsamfunnet, som satte søkelys på hvordan selskapene oppførte seg i det globale sør. 1990-tallet var en periode da globaliseringen skjøt fart for alvor. Toll- og avgifter ble senket. Multinasjonale selskaper sto friere til å bevege seg over landegrensene og etablere seg der både arbeidskraft og råvarer var billige, skatten minimal og kontrollmekanismer så å

Maria var en quilombo, etterkommer etter afrikanske slaver som hadde rømt og etablert landsbyer langt inn i den brasilianske jungelen. Før Aracruz Celulose kom, skal quilombo-samfunnet ha omfattet rundt 50 000 mennesker. Nå var det bare 6000 igjen. Mange ble lurt til å flytte i bytte for småpenger.

Foto: Kristin Fagerlid/Norwatch

Det norske gruveselskapet Intex Resources planla et gigantisk nikkelprosjekt på den filippinske øya Mindoro. Utvinningen skulle skje midt i området til Alangan-folket og forurensningen kunne ødelegge store jordbruksområder. Framtiden i våre hender fikk medhold i klagen til OECDs kontaktpunkt om brudd på menneskerettighetene.

si fraværende. Fagforeningsknusing var utbredt.

Konsekvensene ble svært negative for arbeiderne og lokalsamfunnene, og ble sjeldent omtalt i de etablerte mediene. Derfor tok frivillige organisasjoner grep. Det var i dette klimaet at Framtiden i våre hender etablerte Norwatch og satte søkelys på hva som egentlig skjedde verden rundt.

Virkning over tid

Gjennom Norwatch-prosjektet opparbeidet Framtiden i våre hender stor kompetanse på globale forhold, næringslivet og etikk. Det var i kjølvannet av Norwatches reiser og analyser at organisasjonen startet satsingen på tekstil, levelønn og tekstilarbeidernes situasjon.

Kunnskapen om forholdene i sør og rollen til både det private og offentlige innkjøp, gjorde at Framtiden i våre hender med stor troverdighet kunne utarbeide skissen til og jobbe for et forslag til en etikkinformasjonslov, som i dag er en realitet i Åpenhetsloven.

Norwatch mange avsløringer av oljefondets investeringer i alt fra klasevåpen, atomvåpen, barnearbeid og andre menneskerettighetsbrudd gjorde - sammen med viktige rapporter og politisk påvirkning, Framtiden i våre hender til en svært sentral aktør for å få på plass etiske retningslinjer for Oljefondet. Den politiske

Sumera på 11 år plukket bomull sammen med sin mor på bomullsmarkeder utenfor den pakistanske byen Multan. Moren fortalte oss at familien kanskje fikk råd til å betale skolepenger for lillebroren. Bomullplukkerne står på bunnen av verdikjeden bak våre klær og tjener mindre enn minst.

seieren som utsalget fra kullselskaper fra Oljefondet i 2015, startet med en reportasjereise to år tidligere til kullområdet Kalimantan i Indonesia.

ble delt med andre journalister. En rekke gravesaker ble også fulgt opp av andre journalister, og inspirerte studenter og forskere.

En journalistisk sjanger

Norwatch ble modell for lignende initiativer i Sverige, Danmark og Finland, og kan også sies å ha etablert en sjanger innenfor norsk journalistikk, nemlig systematisk graving på norsk næringslivs investeringer og etableringer i det globale sør. Før Framtiden i våre hender gjennom Norwatch begynte å fokusere på effekten av norsk næringsliv i fattige land og hva som egentlig ligger bak sjporten av billige varer, var dette et sjeldent tema i norske medier.

«Se på Norwatch, som driver med glimrende gravejournalistikk», sa Sven Egil Omdal i en diskusjon om å utvide pressestøtten i 2010. Omdal er tidligere leder for Norsk Journalistlag og Pressens Faglige utvalg.

Alle saker Norwatch skrev var offentlig tilgjengelige, og metodene

Lever videre i dag

I 2010 ble Norwatch-prosjektet del av organisasjonens etikk- og næringslivsavdeling, men forsvant ikke. Avsløringene fortsatte, og ble del av organisasjonens arbeidsmetoder. Vårt fokus på tekstilarbeidernes situasjon, tomatundersøkelsen som presenteres i dette nummeret av magasinet og sporingen av brukte klær gjennom GPS-sendere, er alle eksempler på dette.

I årenes løp er perspektivet blitt flyttet fra problembeskrivelse til også å se på løsninger, men dette gjør ikke at behovet for kritisk søkelys er blitt mindre. Tvert imot. Profesjonaliseringen av selskapenes samfunnsansvar, klima- og etikkarbeid har bare økt behovet for kunnskap om næringslivet og om hva som egentlig skjer på bakken i det globale sør.

Foto: Knut Erik Helle/Norwatch

Framtidens husmannskost

Mer potet, korn og kål? Blir kjøttdebatten for moralsk? Og påminnelsene om at vi må spise kje – har de egentlig noe for seg? Les hva fire matkyndige folk men er om kostholdet anno 2050.

Tekst
Liz Buer er journalist og forfatter. Hun skriver om mat og andre temaer for blant annet Dagens Næringsliv i helgetilleggene D2 og Magasinet og på DN's nettside for mat og drikke, Smak.no

Foto
Erik Sundt frilans fotograf med dokumentarfoto og reportasje som et av sine spesialområder.

Framtidas kosthold må bli mer bærekraftig, det synes alle å være enige om. Men hvordan skal vi egentlig komme dit?

Vi samlet fire mateksperter til en diskusjon på kjøkkensjef Jimmy Øiens restaurant Rest i Oslo. Her serveres kun retter av råvarer som ellers ville blitt kastet. Denne dagen setter kokken fram kaffe og delikat sjokoladekonfekt med fyll laget på brune bananer, noe som faller i smak hos de tre andre matkyndige rundt bordet: Matforsker Annechen Bahr Bugge fra OsloMet, melkebonde og osteprodusent Olav Lie-Nilsen og fagansvarlig for bærekraftig mat i Framtiden i våre hender, Ingrid Kleiva Møller.

Klasseskille?

-Hva tror dere vi vil spise mindre av og mer av i 2050?

Jimmy: Det må være at vi bruker

mindre prosessert mat, og mer rene produkter. Hvilket også betyr at vi må lage mer hjemmelaget mat.

Ingrid: Jeg tror vi vil spise mindre kjøtt, og mer grønnsaker. Og mindre perfekte råvarer, av typen krokete gulrøtter.

Olav: Jeg tror vi må forholde oss til et enda større klasseskille i hva vi spiser. Jeg tror at vi kommer til å spise kjøtt også i framtiden, men jeg håper at vi vil betale det det koster å produsere det. Og så tror jeg det kommer flere trender på konservering. En del råvarer burde være frysede og ikke ferske. Matindustrien bør hjelpe oss med å redusere matsvinn.

Annechen: Jeg tror det blir mindre langreist og eksotisk mat, og mye mer av det vi kan produsere i Norge, ville vekster og det vi finner i norsk natur. Og at vi blir mer bevisste holdbarhet og matsvinn.

Olav: Det kanskje mest bærekraf-

tige landbruket var på 50-tallet, hvor mange tok i bruk ny teknologi. Samtidig var det før mye bruk av sprøytemidler og kunstgjødsel. Det var et landbruk hvor man drev etter gode agronomiske prinsipper. Når man ser at kunstgjødsel plutselig går fra tre til ti kroner kiloen, så begynner man kanskje å samarbeide og bruke kunnskap fra økologisk landbruk? Forbruket av rødt kjøtt har vært ganske stabilt, mens veksten på kylling og svin har vært voldsom. Der brukes det mye kraftfôr som kunne vært menneskemat.

Poteter og biprodukter

-Er det realistisk å tro at norske forbrukere vil spise mindre kjøtt?

Annechen: -Nordmenn spiser ikke mye kjøtt, ikke sammenliknet med andre land. Amerikanere, australiere, argentinere og dansker. Stort sett alle spiser mer kjøtt. Helsemyndighetene har anbefalt oss å spise mer hvitt kjøtt og kylling, som nå utgjør 22 prosent av kjøttforbruket. Men tenk på poteten. Den spiste vi 76 kilo av på 50-tallet, mot 16 kilo i dag. Poteten er utrolig bærekraftig og lett å produsere. Jeg er litt kritisk

«I Norge har vi masse areal som egner seg til grønnsaker.

Det er lavhengende frukt, bokstavelig talt, å gjøre det mindre risikofylt og mer lønnsomt å produsere frukt og grønt.»

På bildet fra venstre melkebonde og osteprodusent Olav Lie-Nilsen, Matforsker Annechen Bahr Bugge fra OsloMet, kjøkkensjef Jimmy Øien og fagansvarlig for bærekraftig mat i Framtiden i våre hender, Ingrid Kleiva Møller.

til industriell produksjon av frukt og grønnsaker, med dårlige arbeidsvilkår, bruk av plantevernmidler og vann. Det er mange utfordringer der vi bør se nærmere på. Og selvforsyningsgraden er veldig lav. I hvert fall må vi passe på å få opp produksjonen av kålrot, potet og kål - alle grønnsaker vi kan lage selv. Så vi ikke ender opp med salatgrønnsaker med lite næring. Sånne som Jimmy er matkulturelle opinionsformere. Som kan lære oss mer bruk av innmat og odde deler av dyret.

Jimmy: Vi må spise opp biproduktene vi får av andre ressurser. Som kje, geit og verpehøner. Der går vi glipp mye som kan spises. Jeg får tak i kje, men det gjør jo ikke vanlige folk.

Olav: Hadde det vært bærekraftig å spise kje, så hadde forfedrene våre gjort mer av det. Kje er ekstremt ressurskrevende å fore opp til slaktevekt, det brukes dobbelt så mye energi som til å fore opp et lam. Hvis folk hadde lært å spise voksen geit, hadde det vært fantastisk. Men det blir sett på som en ikke-råvare. Eller det går i pølser.

Jimmy: Men nå kastes det i utgangspunktet opp til 40 000 kje i året.

Olav: De blir avlivet rett etter fødsel.

Jimmy: Det er ikke så humant.

Olav: Nei, men det ville ikke blitt noe melk til overs fra geita da.

-Dette er vanskelig!

Annechen: Det er jo et verdivalg. Hvis vi bare skal tenke økonomi og penger, ender vi fort opp med at norsk landbruk ikke lønner seg.

Olav: Hvis det er begrenset ressurstilgang, og vi skal prøve å fordele norske ressurser så godt som mulig, må vi ta noen valg. Å spise geit er et godt valg, når vi har foret fram det dyret som har produsert melk.

Ingrid: I Norge har vi masse areal som egner seg til grønnsaker. Det er lavhengende frukt, bokstavelig talt, å gjøre det mindre risikofylt og mer lønnsomt å produsere frukt og grønt. Jeg tror vi er i en fase hvor vi skal gjennom en kostholdsending. En ting er å sammenlikne kjøttforbruket i Norge med andre land, men hvis man tenker helse og klima, så er det tydelig at vi spiser for mye kjøtt. Jeg mener vi skal spise kjøtt i tråd med de nye kostholdsrådene.

Dropp moralen

-Noen mener insekter vil bli en viktig proteinkilde?

Jimmy: Jeg synes vi kan fore dyra våre med insekter, så kan vi spise dyra.

Alle rundt bordet ler, for ingen er så

veldig fristet av å spise insekter. Selv om de har smakt maur, og syntes det var godt.

Annechen: Nå er det også en del kritikk mot å spise insekter, fordi de kan bære med seg sykdommer.

Olav: Jeg håper vi kan unngå å legge dårlig samvittighet på hverandre i debatten. Vi må tåle en diskusjon om hvor vi som mennesker står i næringskjeden. Ikke bare «er det riktig eller galt?» Om alt blir moral, så du får dårlig samvittighet.

Annechen: Man mister matgløden, tradisjonen og opplevelsen av å spise, om temaet mat blir redusert til å bare handle om helse.

Ingrid: I hvert fall hvis man legger mye ansvar på individet. Det burde heller legges mer ansvar på skolen, barnehagen og offentlige kantiner, at man legger til rette for bærekraftig mat. Og få bærekraft inn i mat- og helsefaget.

Jimmy: Jeg husker perioden med «kjøttfri mandag». Det var mange med på, med tilbud i butikken og inspirasjon til å lage kjøttfri middag. Ellers har det lett for å bli gruppe-ring, og krangling mellom de som spiser kjøtt og de som ikke gjør det.

Ja takk, begge deler

-Kommer vi til å kjøpe mer mat direkte fra bønder i framtiden?

Jimmy: Jeg håper det!

Annechen: Da jeg var inne på statistikken, fant jeg ut at blant de dårligst betalte yrkene, så har vi kokker, melkebønder og avløsere. Det er trist. Det er de viktigste yrkene, og det er hardt arbeid. Jeg så et TV-program om landbruket under korona. Bøndene fikk ikke arbeidskraft fra Europa. De som kom fra NAV, klarte ikke kutte en blomkål riktig, eller plukke tomater. Kompetansen og kunnskapen som ligger i bondeyrket, må vises fram.

Fiskekraft

vann

1 stk fennikel

1 stk Gul løk

1 stk Gulrot

¼ selleri

Litt purreløk

2 stk laurbærblad

1 ss pepper

1 stk fiskekrott evt. Resker av rekeskall. Osv

- Start med å rense beinene for blod rester. Fjerne gjeldene og øynene fra hode. Kutt opp grønnsakene i små biter. Ha alt i en kasserolle med nok vann til å dekke fisken. Kok opp å skum av kraften og la det stå og trekke/små putre i 45-60 min.

- Sil kraften

som kunstgjødsel og plantevern, i landbruket. I stedet for 15 prosent økologisk produksjon, som var et mål tidligere. En barriere, er hvordan Mattilsynet fungerer. Vi kunne vært selvforsynt med protein til dyra våre, om vi fikk lov til å bruke beinmelet vårt. Men man er redd for sykdommer. Da må man heller finne ut hvordan man kan hindre det, og ikke la en så stor ressurs gå tapt.

Husmannskosten

På Jimmy Øiens kjølige matlager i restauranten henger lufttørket uer som får modne i 60 dager. Inspirert av japanske metoder trenger han ikke gjøre annet enn å rense ut innmaten og henge den opp. Men det krever at fisken er fanget på line, ikke i trål, og at den ikke er skylt, men kommer rett fra frisk sjø. Denne konserveringsmetoden gir fantastisk saftig fiskekjøtt og glade gjester i restauranten.

Men hva kommer den unge kokken til å ha på sin middagstallerken i 2050?

Jimmy: Jeg lager nesten bare norsk tradisjonsmat hjemme. Kjøttkaker, gratenger, vanlig middag. Jeg tror ikke jeg kommer til å slutte med det. Det blir bare mer og mer husmannskost, egentlig

Bakt lange (kan bruke annen torskefisk)

Lange

Grov salt

- Legg langen på grov salt i 30 min. vask fisken og tørk godt av den. Porsjoner fisken.

Hvitvinsaus

1 dl hvitvin

3 dl fiskekraft

1 dl fløte

50 g smør

1 ss sennep

1 ss Pepper

1 stk Laurbær

- Start med å redusere vin ned til 50% sammen med pepper og laurbærblad.
- Tilsett fiskekraft og fløte, kok ned 50% pisk inn smør og sennep på slutten og smak til med salt, pepper og evt litt sitronsaft

Potetpure

300g mandelpotet

1 dl fløte

50 g smør

- Vask potetene godt. Skrell potetene, ta vare på skallet. Kok mandelpotetene i vann. Når potetene er møre så hel av vannet og la potetene dampe seg tørre. Passer potetene gjennom en fin sil.
- Kok opp fløte å vend inn poteten til den er glatt og fin. Vend inn smør til slutt. Smak til med salt som det siste du gjør for at ikke puréen skal bli seig

Fritert potetskall.

Skall fra potet. Godt vasket

3 dl solsikke olje

- Fin snitt potetskallet og tørk det godt.
- Varm oljen opp til 160°C og friter potetskallet til det er gyllent. La det renne av seg på en kult og salt potetskallet med engang det går opp av oljen da setter saltet seg.

Olav: Store fjøs i Norge har mye lavere antibiotikabruk, bedre dyrevelferd og bedre utnyttelse av alle mulige ressurser, enn små fjøs. Etter at jeg fikk melkemaskin, har jeg nesten ikke brukt antibiotika. En slik maskin kunne jeg ikke hatt om jeg ikke hadde hatt et visst volum på produksjonen.

Ingrid: Jeg tror vi får flere bønder som selger direkte til folk for å få en bedre pris for varene sine. Men vi trenger både de store og de små.

Epler som babyer

-Må myndighetene gjøre flere populære valg?

Ingrid: Jeg tror matprisene må litt opp for å dekke de faktiske kostnadene ved å produsere mat - og sikre at matprodusentene har råd til å gjøre det så bærekraftig som mulig.

Annechen: Vi bruker bare 12 prosent av lønna vår på mat, mot 40 prosent på femtitallet. Mye svinn betyr at maten ikke har så stor verdi for oss. Jeg synes matvarekjedene har ødelagt norske forbrukere ved å si at «vi gir oss aldri pris». Det trengs en bevisstgjøring på hvor mye arbeid som ligger bak råvarene. Jeg besøkte en eplebonde i Hardanger, og hun behandlet eplene som babyer. Etter det har jeg ikke kastet epler.

Olav: Vi bør ha et mål om 15 prosent reduksjon av innsatsmidler,

HURRA!

SNART ER DET IGJEN TOG HELE VEIEN
MELLOM OSLO OG TRONDHEIM!

Takk for at du har vært tålmodig. Snart kan du igjen reise på
Dovrebanen hele veien uten buss for tog.

Komfortabelt. Effektivt. **Klimasmart.**

Velkommen om bord!

Besøk oss på sj.no

PÅ SPORET AV FRAMTIDEN

Fra folke- bevegelse til Norges største miljøorganisasjon

Alle bevegelser, organisasjoner og partier har sitt stiftelses-narrativ. I Framtiden i våre henders fortelling om seg selv og hvordan det begynte har det store stiftelsesmøtet med 2000 deltakere i Nadderudhallen i Bærum en sentral plass. Det framstår som selve fødselsøyeblikket.

Flere av de som var der for 50 år siden beskriver det som «elektrisk». Mange av de vi har snakket med husker ikke så mye av det som ble sagt i fra talerstolen, men de husker veldig godt atmosfæren, handlekraften, fellesskapet, og viljen til mobilisering. Luften nærmest vibrerte i den store idrettshallen hvor folk satt på stoler, på gulvet og i ribbeveggene.

– Vi følte at vi ikke var alene lenger, vi var mange som følte og mente det samme, forteller Lars Erik Mellqvist.

Lars Erik Mellqvist var 25 år da han deltok på stiftelsesmøte. Det skulle være med på å prege ham de neste 50 årene.

Han forteller: – Jeg møtte den unge aktivisten Jacob Bomann-Larsen på en stand på gata i Oslo, han overbeviste meg raskt om å begynne å arbeide for saken. Dermed var det avgjort. Mellqvist ble endel av den lille aktive staben i de første improviserte

kontorene i Elisenbergveien i Oslo. Først ble han en av mange hjelpevilige som de ble kalt. Etter hvert fikk han tilbud om jobb som redaktør for medlemsmagasinet og ble en sentral person i den nye bevegelsen.

Et tidlig oppgjør med forbrukskulturen

Forløpet til folkeaksjonen og folkebevegelsen Framtiden i våre hender begynner lenge før det ikoniske stiftelsesmøtet i 1974. Erik Dammanns oppgjør med overforbruk og materialisme startet allerede et drøyt tiår før han skrev boka Fremtiden i våre hender i 1972 og to år seinere lanserte folkeaksjonen med samme navn.

Et ønske om å skape et «alternativt reklamebyrå» som skulle hjelpe store frivillige organisasjoner og lignende aktører å kommunisere verdibudskap var en ide Dammann forsøkte å realisere i siste halvdel av sekstitallet.

–Det var til en viss grad tilfeldigheter som gjorde at det i stedet ble Framtiden i våre hender og ikke et alternativt reklamebyrå, fortalte Dammann i forbindelse med en intervju samtale jeg hadde med han sommeren 2018.

Interessen i bransjen for et reklamebyrå som skulle formidle solidaritetsbudskap, forbrukskri-

tikk og ikke-materielle verdier, var betydelig.

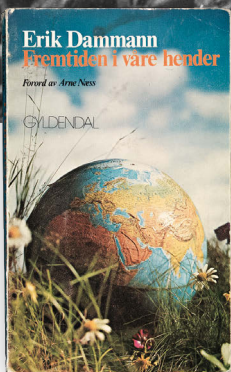
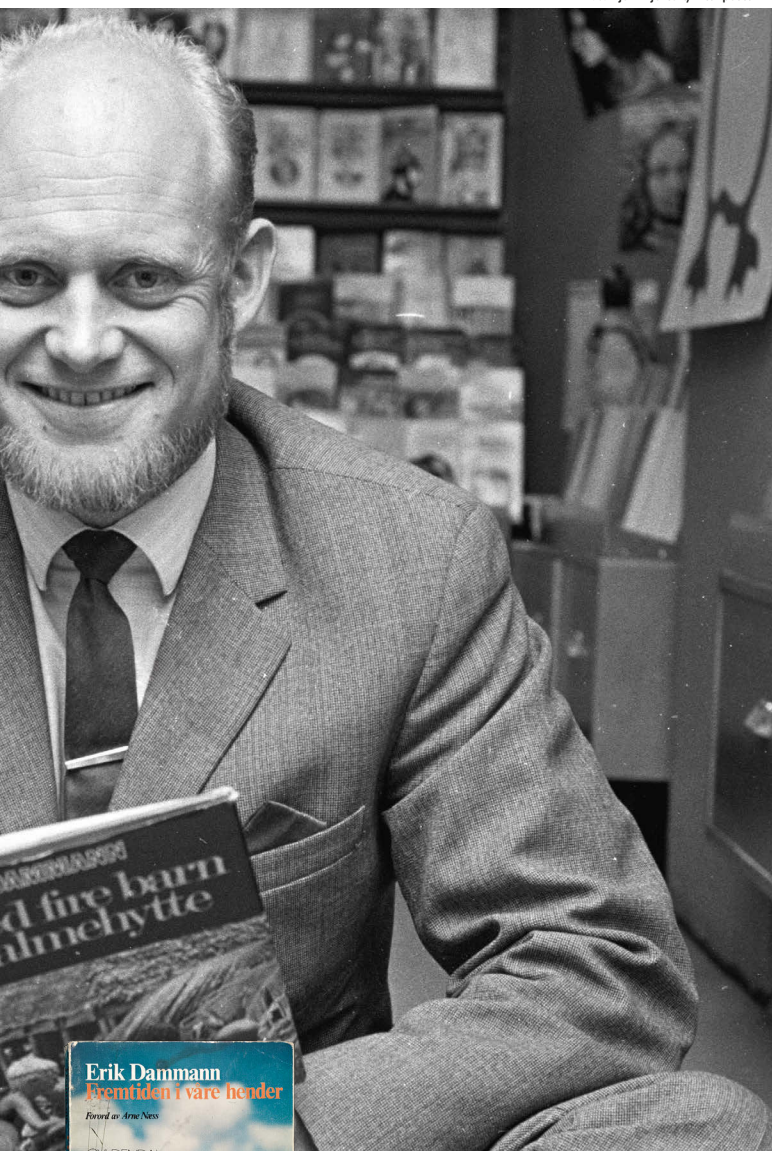
Selv om det i utgangspunktet var stor interesse for et slikt reklamebyrå, ble det vanskeligere når kontrakter og oppdrag skulle hales i land. Til slutt måtte drømmen om et alternativt reklamebyrå skrinlegges. Men det var ikke bortkastet. Dammann beskriver planleggingen og forarbeidet med det alternative reklamebyrået som en verdifull skoloring. Flere av de som støttet ideen, ble også med over da han seinere lanserte folkeaksjonen og bevegelsen Framtiden i våre hender.

Familieeventyr og dannelsesreise

Midt i reklamekarrieren skjer det noe som skal vise seg å få livsvarig

Tekst
Arne Storronningen,
redaktør Framtiden
i våre hender.

Erik Dammanns bok *Fremtiden i våre hender* fra 1972 ble en historisk fulltreffer. Den bidro i stor grad til å skape bevegelsen med samme navn som boka, to år seinere. New York Times omtalte den «som en bibel for tusener som støtter bevegelsen». Støtten kommer fra «folk i alle aldre, og fra alle sosiale, politiske og økonomiske grupperinger», skrev den amerikanske storavisen da boka ble lansert for 52 år siden.

virkning for Erik Dammann og kona Ragnhild Dammann og motivere til etableringen av *Framtiden i våre hender*.

Ekteparet bestemmer seg for å gjøre et skikkelig rundkast i hverdagslivet og bosetter seg i sju måneder med fire barn som fullverdige medlemmer i den lille landsbyen Manase på øya Savaii, endel av øygruppen som utgjør Samoa i det sørlige Stillehavet. Møtet med den flere tusen år gamle deling- og omsorgskulturen gjorde dypt inntrykk og endret synet til Dammann og familien for alltid på det som i vår del av verden ofte har blitt karakterisert som primitive kulturer. De opplever et samhold, et fellesskap og et system for deling de aldri har møtt maken til. Det som i utgangspunktet var ment som et

Reklamekonsulent og forfatter Erik Dammann i samoansk sittestilling i bokhandelen på Karl Johan i Oslo oktober 1968, med boken «Med fire barn i palmehytte». Dammann var 37 år da bildet ble tatt.

Det var til en viss grad tilfeldigheter som gjorde at det i stedet ble *Framtiden i våre hender* og ikke et alternativt reklamebyrå

FIVH-stifter Erik Dammann

familieeventyr, ble en dannelsesreise som ga Dammann en ny forståelse av hvilke fortrinn den samoanske fellesskapskulturen ga øynasjonen han besøkte.

«Vest-Samoa var den gangen på slutten av 60-tallet verdens tredje mest fattige land, men ingen sultet eller led nød,» skrev Dammann mange år seinere. «Enhver mangel, også sykdom ville utløse fellesansvar,» ifølge mannen bak *Framtiden i våre hender*.

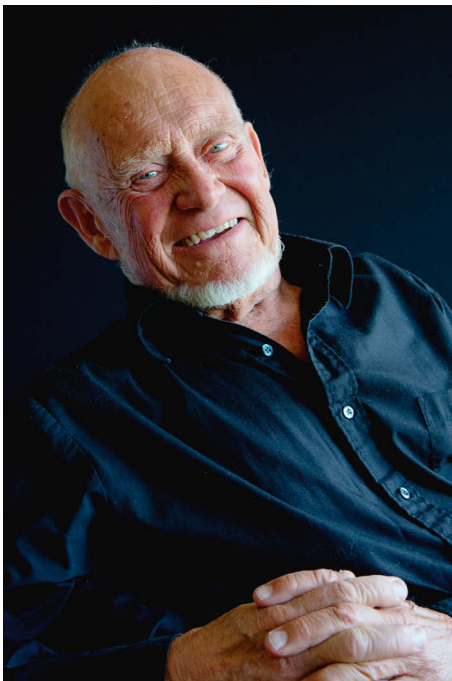
Hjemme i Norge går Dammann umiddelbart i gang med å skrive boka «Med fire barn i palmehytte», om oppholdet på Samoa. I avslutningen av boka skriver han: «Ingen annen periode i mitt liv har betydd så meget. Er vi de samme menneskene som da vi reiste? Jeg tror ikke det. Jeg tror ingen ting kan bli som før igjen. Ikke helt som før.»

Et nytt syn på verden

Men det skjer noe mer etter hjemkomsten til Norge. Den tidligere reklamemannen har fått øyene opp for kolonimaktene og europeernes plyndringer av gamle og rike kultursamfunn i Afrika, Asia og Sør-Amerika. Gradvis får han et nytt verdensbilde og en ny forståelse av verdenshistorien.

Han leser forfattere som Basil Davidsons og Meyer-Heiselberg om det gamle Afrika og andre forfattere som skriver om andre velstående og utviklede samfunn før europeisk kolonialisering. «Vår velstand bygde på systematisk og århundrelang plyndring av råvarer og menneskelige ressurser i land som før europeernes gjorde sitt inntog, framstår som høyt utviklede sivilisasjoner, konkluderte Fivh-grunnleggeren. (Intervju *Folkevett* 1/2014)

Lot tårene trille

«Jeg er aldri blitt mer beveget av applaus enn av den som overdøvet meg og ikke vil stanse etter at jeg har gått opp på talerstolen for å ønske velkommen. Og når lysbildevisningen og foredragene er over og alle de tre tusen sammen synger «Barn av regnbuen» til avslutning, da prøver jeg ikke engang å beherske meg. Nå må det være lov å la tårene trille, selv om en hel hær av TV-kameraer og journalister er på vei til podiet for å intervjuer og filme»

Erik Dammann om sin egen opplevelse fra stiftelsesmøtet i Nadderudhallen i Bærum 25. april 1974. Kilde: nyttigivelse *Framtiden i våre hender*, Domino Norsk Forlag, 2017. På bildet Erik Dammann fotografert av Annemor Larsen VG 21. juni 2016.

«Jeg var rasende»

«Jeg husker ennå hvordan det føltes da jeg leste den svenske professoren Georg Borgstrøms bøker og det gikk opp for meg at 82.000 småbarn døde av sult og mangler hver dag.» skrev Dammann i en artikkel i anledning *Framtiden i våre henders* 40-års jubileum.

Borgstrøm var på 60 og 70-tallet en intellektuell stjerne og regnet blant verdens fremste eksperter på befolkningsutvikling og fattigdomsbekjempelse. Han var hovedforedragsholder på *Framtiden i våre*

henders stiftelsesmøte i Nadderudhallen i april 1974.

Dokumentasjonen Borgstrøm la på bordet om den ufattelige barnedødeligheten i de fattige landene «var en viten som ikke var til å holde ut. Jeg klarte ikke å akseptere det. Og jeg ble rasende, på meg selv og alle andre i den rike verden, skrev Erik Dammann i ettertid.

Det føltes som en «uutholdelig global urett». «Den voldsomme ulikheten mellom verdens rike og fattige virket så *unødvendig*», ifølge Dammann.

I flere intervjuer har hatt med miljøveteranen understreker han at denne følelsen av uutholdelig urett var en viktig drivkraft, ja kanskje den viktigste, ikke bare for han selv, men trolig for de fleste som deltok aktivt i utviklingen av bevegelsen de første årene.

Brikkene faller på plass

Dammann beskriver det nesten som en åpenbaring når brikkene faller på plass: «Jeg husker ennå hvor begeistret jeg ble da jeg plutselig visste hva jeg skulle gjøre; jeg skulle skrive bok om det dramatiske helhetsbilde jeg hadde sett. Og når boka var skrevet, ville jeg bruke den for å samle og motivere mennesker til å spre disse tankene videre. Og jeg ville starte med et kjempemøte som skulle fremtvinge interesse for saken!»

Erik Dammann forteller at han begynte å skrive boka *Framtiden i våre hender* allerede samme kvelden. «Mye av arbeidet med boka besto av lesing og undersøkelser, men selve skrivingen var ofte som en rus av iver og begeistring.» (*Selvbiografi og artikkel i Folkevett 1/2021 i anledning Erik Dammanns 90-års dag*)

Boka «*Framtiden i våre hender*» fikk oppmerksomhet hinsides alt forfatteren kunne forestille seg. Folk kontaktet han til alle døgnets tider fulle av engasjement og begeistring.

Boka ble trykket i fem opplag og oversatt til en rekke språk. I 2017 ble boka kåret til «tidenes beste sakprosa» av medlemmer i Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF).

Den var en viktig byggestein i det som etter hvert ble en ny norsk folkebevegelse. Miljøveteranen og Mdg-politiker Rasmus Hansson

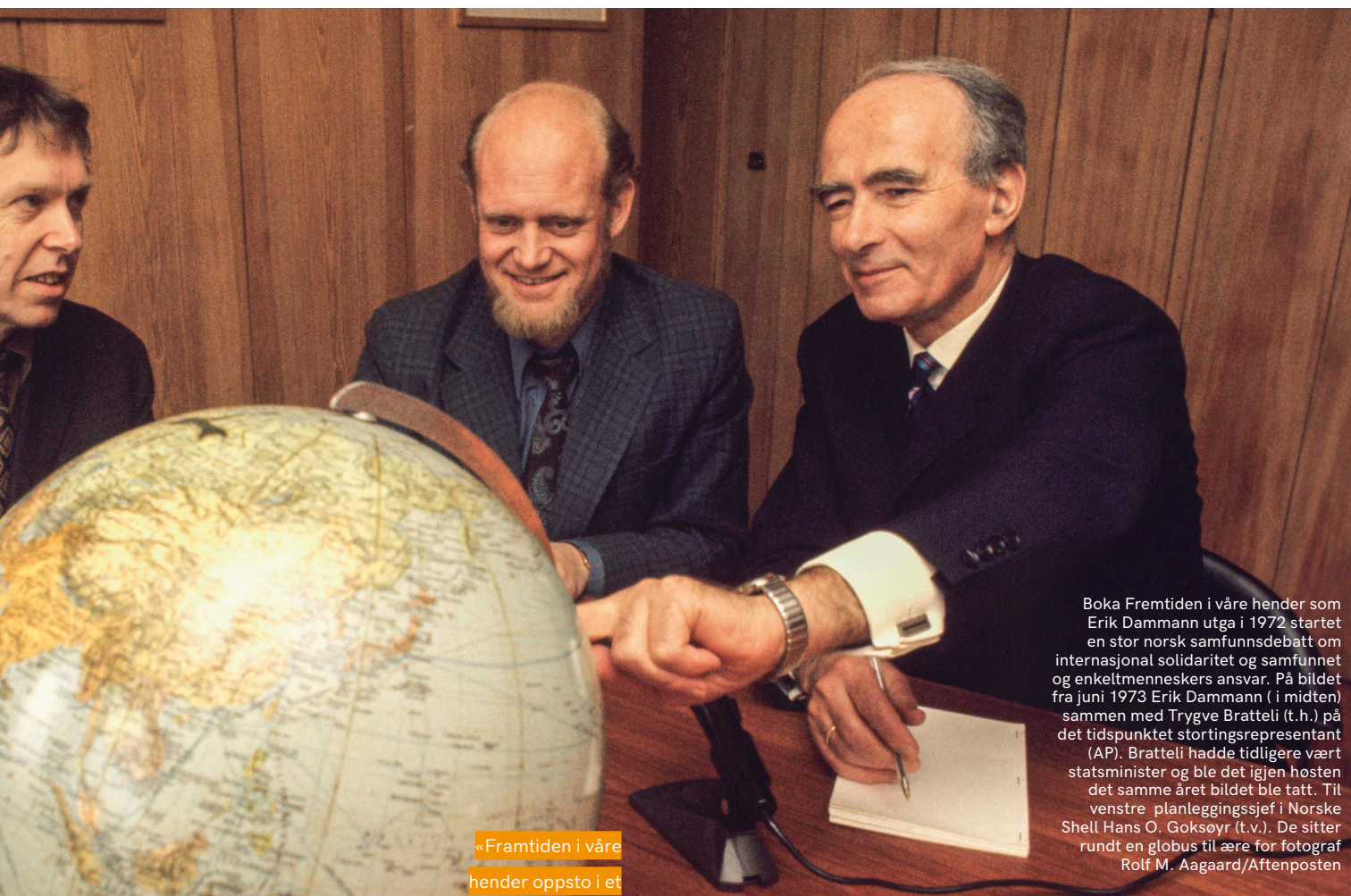

karakteriserte den i et forord i tilknytning til en nyttigivelse for rundt 5 år siden som «en av få bøker i norsk historie som spontant og alene har skapt en hel folkebevegelse og drevet et nytt tankesett inn i politikk og samfunnsliv.»

Nåværende partileder i Miljøpartiet de grønne (Mdg) og leder i *Framtiden i våre hender* fra 2001 til 2016, Arild Hermstad, kaller boka «en av de mest virkningsfulle politiske debattbøker utgitt i Norge.» (...)

New York Times omtalte boken «som en bibel for tusener som støtter bevegelsen». Støtten kommer fra «folk i alle aldre, og fra alle sosiale, politiske og økonomiske grupperinger», skrev den amerikanske storavisen da boka ble lansert i 1972.

I en samtale med Erik Dammann, gjengitt i medlemsmagasinet *Folkevett* nr. 6/1992 skriver Steinar Lem, talsperson for *Framtiden i våre hender* i mer enn 25 år: «Med unntak av skandalebøkene til Mykle og Bjør-

Boka *Framtiden i våre hender* som Erik Dammann utga i 1972 startet en stor norsk samfunnsdebatt om internasjonal solidaritet og samfunnet og enkeltmenneskers ansvar. På bildet fra juni 1973 Erik Dammann (i midten) sammen med Trygve Bratteli (t.h.) på det tidspunktet stortingsrepresentant (AP). Bratteli hadde tidligere vært statsminister og ble det igjen høsten det samme året bildet ble tatt. Til venstre planleggingsjef i Norske Shell Hans O. Goksøyr (t.v.). De sitter rundt en globus til ære for fotograf Rolf M. Aagaard/Aftenposten

«Framtiden i våre hender oppsto i et tiår med en sterk tro på og interesse for alternative løsninger.»

neboe har vel ingen norsk bok etter krigen vakt så sterke reaksjoner...»

Et barn av tiden

«For meg kjentes det som om jeg hadde antent en slags brann. Jeg hadde tydeligvis truffet noe som lå i tiden og nærmest ventet på å bli utløst,» skriver Erik Dammann selv i ettertid. *Framtiden i våre hender* var på mange måter en nyskapning i det norske politiske landskapet, men samtidig et ekte barn av sin tid. De radikale strømningene som preget internasjonal og norsk samfunnsdebatt og politikk mot slutten av sekstitallet lå som et tydelig bakteppe for mange av perspektivene som sprang ut av den nye norske folkebevegelsen.

I ettertid er det lettere å se hvordan de ulike radikale miljøstrømningene og aktivitetene på seksti- og syttitallet både konkurrerer og forsterker hverandre.

Det oppstår en grobunn for nye

tanker og ideer. Tidsånden var på miljø- og solidaritetsorganisasjonenes side.

Framtiden i våre hender oppsto i et tiår med en sterk tro på og interesse for alternative løsninger.

Erik Dammann skriver selv: «Når FIVH fikk en slags nøkkelrolle i forhold til denne mangfoldige opinionsbølgen, var det fordi vi med vårt fundamentale og radikale verdistandpunkt var den eneste bevegelsen som rommet alt dette og derfor kunne stå som et slags samlingsfelt for både miljø, solidaritets- og fredsbevegelsen. Vi kunne ikke nøye oss med å kreve alternativer og løsninger på disse feltene enkeltvis; vi måtte gå inn for et helhetlig annerledes samfunn.» (*Selvbiografien Kontraster. Beretning om et mangfoldig liv*).

En bevegelse tar form

Etter rundt 20 måneder hadde folkeaksjonen *Framtiden i våre hender*

mer enn titusen deltakere som betalte kontigent og mottok medlemsmagasinet. I tillegg kom rundt 70 lokale grupper som var etablert rundt omkring i landet. I 1977 støttet over 20.000 opp om bevegelsen og regnet seg som «deltakere» og betalte fast støtte. Mer enn 50 frivillige foredragsholdere reiste Norge rundt for å spre ideene bak den nye folkeaksjonen og hundrevis av «hjelpvilige» støttet opp om arbeidet.

Et stort antall profilerte politikere og samfunnsstopper var «nysgjerrige og oppsøkende» i forhold til *Framtiden i våre henders* samfunnsanalyse og forslag til løsninger. Flere meldte seg også inn i bevegelsen eller støttet positivt opp om den. «Interessen og all medieomtalen gjorde selvfølgelig at også politikerne begynte å ane at bevegelsen representerte et viktig velgermarked», skrev Erik Dammann. I månedene etter åpningen kom de ifølge Fivh-grunnleggeren i tur og orden for å få informasjon og

snakke om samarbeid. Kjente navn som Kjell Magne Bondevik, Bergfrid Fjose, Berit Ås, Hartvig Sætra, Dagfinn Vårvik – og i Arbeiderpartiet Gro Harlem Brundtland, Per Kleppe, Reiulf Steen, Einar Førde og Knut Frydenlund tok kontakt og ga uttrykk for positiv interesse ifølge Dammann. For ikke å glemme landsfader og tidligere statsminister Einar Gerhardsen som også meldte seg inn i Framtiden i våre hender det første året.

«Av de store nasjonale organisasjonene viste Kirken en svært aktiv interesse, mens LO-ledelsen var atskillig mer skeptisk, ja til dels negativ», erindrer Erik Dammann i selvbiografien sin.

I tillegg til Norge kom søsterorganisasjoner i Sverige og Danmark. Den svenske grenen av Framtiden i våre hender hadde på det meste opp mot 3000 aktive betalende støttepillere. I Danmark slo også Framtiden i våre hender godt an. Imidlertid ble den danske søsterorganisasjonen etter noen år slått sammen med

«Oprør fra midten», en bevegelse som bygde på den danske bestselgerboka med samme navn. Det viste seg at «de to bevegelsene nok var for overlappende til å kunne eksistere side om side», ifølge Erik Dammanns oppsummering i selvbiografien fra 2005.

I England hadde sivilingeniøren Mike Thomas lest Dammanns bok og stiftet et internasjonalt nettverk med uavhengige grupper i 10 afrikanske og asiatiske land. Omkring 130 interesserte deltok på et presentasjonsmøte med Erik Dammann i London.

Møtet førte til at Mike Thomas stiftet The Future in our hands international network, men han fikk liten respons på forsøkene på å få på plass en britisk grein av Framtiden i våre hender i hjemlandet. Det internasjonale nettverket ble derimot en suksess.

Etter hvert ble det også opprettet flere amerikanske aksjonsgrupper. Dagens amerikanske lille grein av Framtiden i våre hender har tilhold i Buffalo i delstaten New York. I

hovedsak arbeider gruppen som en støttespiller og fundraiser for øst-afrikanske Framtiden i våre hender grupper, i særlig grad i Kenya. En viktig oppgave har vært å få på plass stabil forsyning av rent vann på landsbygda gjennom bygging av brønner og annen infrastruktur.

Den uferdige bevegelsen

Da den unge folkehøyskole-eleven Lars Erik Mellqvist og seinere redaktør i medlemsmagasinet Folkevett leste boka Fremtiden i våre hender i 1973, ble han så fascinert av innholdet at han skrev et brev til forfatter Erik Dammann. En av tankene til Mellqvist som han drøftet i brevet var at ideen om forbrukskritikken og solidaritetsperspektivet i boka kanskje kunne bygges inn som en ny søyle i en eksisterende organisasjon som for eksempel Norges Naturvernforbund. Mellqvist fikk et hyggelig brev tilbake, men Dammann var ikke enig i den unge folkehøyskoleelevens forslag om å plassere det sterke solidaritetsengasjementet

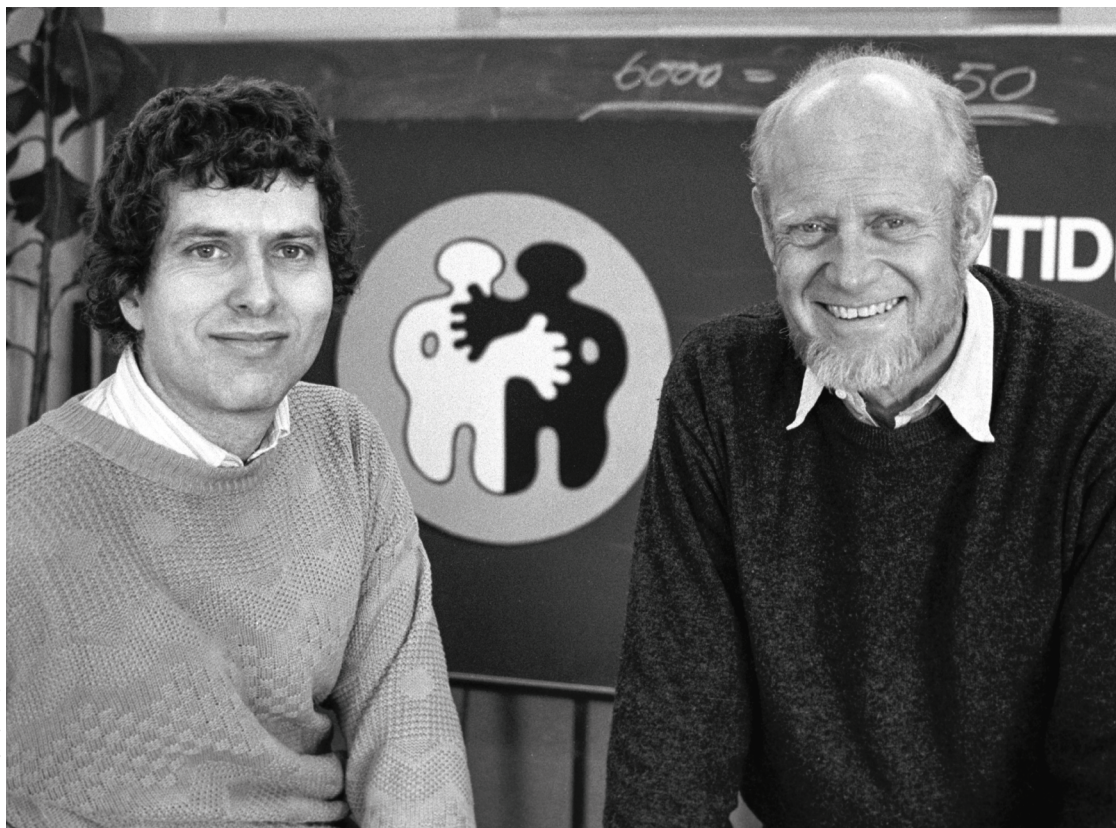

Foto: John Myhre / Aftenposten

Pessimistiske jubilantoptimister skrev Aftenposten i tilknytning til dette bildet av Steinar Lem og Erik Dammann våren 1991. Steinar Lem (1951-2009) var en profilert talsperson for Framtiden i våre hender i mer en 25 år og i stor grad organisasjonens ansikt utad etter at Dammann formelt sluttet som leder og begynte som uavhengig forfatter.

som framkom i boka inn i en etablert norsk organisasjon. Det måtte skapes noe helt nytt dersom det skulle bli kraftfullt og sterkt nok, mente Erik Dammann.

Det var tidlig tydelig at Dammann mente at en folkeaksjon og en bevegelse ville være den beste måten å bygge virksomheten på. En tradisjonell organisasjon ville virke begrensende, mens gjennom en bred bevegelse ville påvirkningen kunne bli langt sterkere og dyptp-løyende, mente han.

Begrepet «den bredere bevegelse» ble i de første årene lansert som et sentralt begrep. Hele hensikten var å utvikle en stor verdibasert bevegelse med tilslutning langt utenfor de betalende støttespillerne. Bevegelsen skulle ikke ha medlemmer, men deltakere. Den skulle ikke være toppstyrt med faste interessepolitiske posisjoner og et «langsomt og tungrodd administrativt apparat.» Den skulle være myk, smidig og «uferdig.»

Begrepet «uferdig» hentet Dammann fra en bok av den kjente norske professoren i retts sosiologi, Thomas Mathiesen (1933-2021). I boka bruker Mathiesen begrepene «uferdig» og «opphevende» som viktige egenskaper ved sosiale forandringsbevegelser.

«Det har etter hvert blitt min tro at alternativet ligger i det uferdige, i skissen, i det som ennå ikke er til. Det ferdige alternativ er ferdig i dobbel forstand, skrev Thomas Mathiesen i forordet til boka fra 1971.»

Begrepet «uferdig» passet som hånd i hanske med Dammanns egne tanker om forandringsarbeid.

Bevegelsen skulle ikke plassere seg tydelig i det politiske landskapet som en «ferdig aktør», men med utgangspunkt i et verdigrunnlag, skulle enkeltpersoner og organisasjoner gis mulighet til støtte bevegelsen og utvikle den i fellesskap. Den skulle vokse fram nedenfra.

Erik Dammann utarbeidet i samarbeid med Arne Næss det som ble Fivhs forpliktende verdidokument. Det utgjorde i tillegg til oppropet

Oslo 9. september 1981

Fra et diskusjonsmøte som Framtiden i våre hender arrangerte mellom politikere og et sammensatt panel om atomvåpenfriesoner, utviklingshjelp og nordens rolle. Bildet: Erik Dammann (til h.), Eva Nordland og Johan Galtung sammen med statsminister Gro Harlem Brundtland (Ap)- nr 2 til v.

før stiftelsesmøtet i Nadderudhallen folkeaksjonens «grunnlov».

Det er trolig en utbredt misforståelse at Framtiden i våre hender, særlig i de første tiårene, har hatt sitt viktigste og største fokus på individuelt ansvar og livsstilsendringer som løsning på store miljø- og fordelingsutfordringer. Bøker av Erik Dammann som *Ny Livsstil og hva så?* (1976), *Partiene ved skilleveien* (1977, Jacob Bomann-Larsen medforfatter) og *Revolusjon i velstandssamfunnet* (1979) handlet alle om systemendring og behov for radikal politisk kursendring. De to perspektivene løper parallelt gjennom organisasjonens historie. Begge deler, både folkelig og personlig mobilisering og kraftfull grønn politikk er viktig for å få til den helt nødvendige samfunnomleggingen innen klima, natur og bekjempelse av global fattigdom.

Fra folkeaksjon til Norges største miljøorganisasjon

Den løse strukturen som en bevegelse ble langsomt og gradvis erstattet av et klassisk organisasjonsmønster.

At folkeaksjonen og bevegelsen Framtiden i våre hender har levd videre i form av en robust organisasjon, er ingen selvfølge. Mange folkeaksjoner, initiativ og bevegelser har avblomstret og forsvunnet inn i den historiske glemselen.

Et halvt århundre etter stiftelsen har Framtiden i våre hender rundt 47.000 medlemmer. Det er gode jubileumstall å ta med seg for leder Anja Bakken Riise og folkene i staben hennes. En nesten dobling i antall medlemmer siden Bakken Riise overtok som leder i 2017, viser sammen med viktige interessepolitiske gjennombrudd at Framtiden i våre hender fortsatt har appell.

PLANLAGT FORELDELSE

I 1924 gikk verdens største lyspæreprodusenter sammen og ble enige om at lyspærene skulle lyse kortere. Kortere levetid ville gi økt salg. Dette triste 100-årsjubileet markerer starten på **planlagt foreldelse** på tvers av alle bransjer.

I Northern Playground jobber vi for å snu opp ned på klesbransjen; få folk til å bruke plaggene sine lengre, øke levetiden på produktene og gjøre reparasjon og vedlikehold til noe som er meningsfullt og enkelt. Vi kaller det **planlagt forlengelse**.
The Last er yttertøy som er designet og produsert med planlagt forlengelse som grunnstein. Materialer, sømmer, forsterkninger, utsende og farger er valgt for å øke levetiden på produktene, men også for å heve seg over trender som kommer og går.
Å snu noe opp ned anser vi som nødvendig og gøy, om det er en backflip, stupe kråke eller å endre en bransje som henger 100 år tilbake i tid. Er det ikke på tide å kjøpe mindre og leke mer?

PLANLAGT FORLENGELSE

Naturlig varme

Merinoull for alle livets turer

Opplev den varme og myke følelsen av Janus merinoull – for små og store

Kjøp merinoull på janus.no

Janus[®]
STRIKKET I NORGE

Fra nordens største og grønneste syfestival i Vikingskipet i Hamar september 2023, hvor rundt 3000 interesserte deltok over to dager. På podiet leder for Framtiden i våre hender, Anja Bakken Riise (til venstre) som viser fram underskrifter mot fast fashion. Videre på bildet (f.v) næringsminister Jan Christian Vestre (Ap) Vibeke Siljan Krohn (TOMRA Textiles) og Hilde Kjønsdal. (Fretex)

Tekst
Carin Leffler er fagrådgiver på områdene etikk i leverandørkjeden og åpenhetsloven. Hun er koordinator for den norske avdelingen av Clean Clothes Campaign og har mastergrad i utviklingsstudier fra London School of Economics

Tekstilarbeider Bangladesh, 2015.

Fra en demonstrasjon 1. mai 2018 i Dhaka, for levedøgn, rett til fagorganisering og kamp mot vold på arbeidsplassen.

Tiår med framskritt

Kampen for bedre arbeidsforhold på klesfabrikkene er en suksesshistorie

I det Framtiden i våre hender runder 50 år finner et mindre, men viktig jubileum sted: Det er nå tyve år siden vi startet vårt søkelys på arbeidsforholdene i den internasjonale klesindustrien.

I 2004 lanserte Framtiden i våre hender den banebrytende rapporten «Mektige moteklær: Leverandørkjedenes jerngrep». Rapporten avdekket kleskjedenes manglende åpenhet og interesse for å ta ansvar for arbeidsforholdene til arbeiderne som syr selskapenes klær. Dypdykket i selskapenes policy og praksis skapte en interesse for tekstilarbeidernes lønns- og arbeidsvilkår. I årene som fulgte skulle sakene som Framtiden i våre hender og alliansepartnere tok opp, få betydelig oppmerksomhet og gjennomslag.

«Going global»

Vi ville ikke bare omtale omfattende brudd på arbeidernes rettigheter, men bidra til å gjøre noe med situasjonen. I 2007 meldte vi oss derfor inn i det globale nettverket Clean Clothes Campaign. Lanseringen av kampanjen i Norge skjedde sammen med Handel og Kontor og Changemaker, Kirkens Nødhjelp sin ungdomsorganisasjon. I dag består nettverket av hundretalls fagforeninger og frivillige organisasjoner spredt på flere kontinenter og er en samlende kraft i arbeidet for bedre arbeidsforhold i klesindustrien. Målet er å støtte fagforeningene i produsentlandene sin kamp for levelønn, sikkerhet og anstendige arbeidsforhold i tekstilindustrien.

Fra luselønn til levelønn

Et av de store problemene i klesindustrien er det ekstremt lave lønnsnivået til arbeiderne. Eierne av store kleskjeder som Zara, H&M og Nike, er blant verdens rikeste personer. Samtidig sliter millioner av arbeidere som produserer varene deres, med å brødfø seg selv og familiene sine. I rapporten «Syr klær for lommerusk» (2009), introduserte vi i Norge begrepet levelønn - som en erstatning for minstelønn. Denne rapporten, og en rekke oppfølgere, fikk stor medieoppmerksomhet både her og i Sverige.

Vårt krav har hele veien vært, og er fremdeles i dag, at tekstilarbeiderne skal ha en levelønn. For 20 år siden nektet kleskjedene ethvert ansvar for lønnsnivået i fabrikkene. Selskapene betalte minst mulig for varene, og så var det opp til fabrikkene å sikre at arbeiderne fikk en del av kaka. I takt med et økende søkelys fra oss, media og press fra forbrukere og fagforeninger har kleskjedene måttet anerkjenne at de har ansvar for arbeidernes lønnsnivå.

Det er fortsatt stor avstand mellom ord og praksis. Ingen selskap gjør det som både er mulig og nødvendig: Å signere bindende avtaler om å betale så mye for varene at arbeiderne kan få mer i lønn. I flere år har vi støttet #PayYourWorkers-kampanjen som

«I dag går mer enn to millioner tekstilarbeidere i Bangladesh til langt sikrere arbeidsplasser enn for få år siden.»

Foto: Arne Storremningen

Foto: Mumtaz Tajwar, Solidarity Center/Flickr, CC

Foto: World Labour Union

Rosalina jobber som syerske på Turkmenbashi Tekstil Kompleksi - den største tekstilfabrikken i Sentral-Asia. Mer enn 3000 personer jobber på fabrikk, 95 prosent kvinner.

prøver å få kleskjeder til å forplikte seg. Vi har også løftet frem forutsetningen for vellykkede lønnsforhandlinger: retten til å organisere seg i fagforeninger og drive kollektive forhandlinger.

Livsfarlig hemmelighold

Hemmelighold gjør at overgrep mot arbeidere og farlige arbeidsforhold kan fortsette. Fabrikkene blir usynlige enheter «der borte» og arbeiderne blir ukjente ansikter og skjebner. Etter at produksjonen ble flyttet til utviklingsland, økte hemmeligholdet. Kleskjedenes ansvar ble «outsourcet». Nettopp derfor begynte vi å jobbe for mer åpenhet rundt produksjonssteder.

Vår rapport «Med døren på gløtt? Merkevarenes manglende åpenhet» (2011) viste at åtte klesaktører - H&M, Varner-gruppen, Voice, Lindex, KappAhl, Gina Tricot, Bestseller og Zara - skrøt av etikk og gode arbeidsforhold, men hemmeligholdt fabrikkene. Søkelyset var et første, viktig skritt mot et gjennombrudd for åpne leverandørlistor og større etterprøvnbarhet av selskapenes etikkpåstander.

I det Framtiden i våre hender i 2013 startet oppropet «Vreng kleskjedene», var H&M og Varner-gruppen modne for en kursendring: De la ut lister over sine viktigste leverandører på nettet. Snart skulle flere kleskje-

der følge deres eksempel. For første gang kunne vi og fagforeninger i produsentland, systematisk koble fabrikknavn og arbeidsforhold til kjente merkevarer.

Vi bruker stadig kjedenes leverandørlistor til å avdekke kritikkverdige forhold ved deres fabrikker, for dermed bidra til å bedre situasjonen. Det er store forskjeller mellom det positive bildet selskapene prøver å skape, og arbeidernes fortellinger om rettighetsbrudd. Ingen «fast-fashion»-selskaper er åpne om hva deres kontroller avdekker på hver enkelt fabrikk. Slik hemmelighold kan være livsfarlig. Brannene ved Ali Enterprises (Pakistan), Tazreen Fashion og Smart Fashion (begge Bangladesh) krevde i løpet av tre måneder i 2012-2013 minst 439 liv, skadet enda flere og etterlot et ukjent antall pårørende i dyp sorg og økonomiske vanskeligheter.

Varslet katastrofe og livreddende avtale

Rana Plaza-ulykken som skjedde i 2013 er blitt et hovedsymbol på hva hemmelighold, manglende faglige rettigheter og selskapenes ansvarsfraskrivelse kan føre til.

Den 24. april kollapset bygningen Rana Plaza i utkanten av Dhaka, Bangladesh. I bygningen var det flere klesfabrikker som i løpet av få sekunder ble tilintetgjort. 1134

arbeidere døde og mer enn 2500 ble skadet. Advarslene om sprekker og rare lyder, hadde ikke manglet.

De rundt 30 kleskjedene som hadde fått produsert klær i bygningen, prøvde å ro seg unna alt ansvar. «Kollapsen av Rana Plaza var ikke en ulykke eller tragedie» sa kollega Kalpona Akter i organisasjonen Bangladesh Centre for Worker Solidarity i forbindelse med en av mange årsmarkeringer av hendelsen. «Det var en menneskeskapt katastrofe».

Vi ble en del av en global kampanje som krevde - og fikk gjennomslag for - at selskapene skulle betale sykehusinnleggelse, kompensasjon til de avdødes familier og signere en avtale for at landets tekstilfabrikker skulle bli trygge. 200 selskaper ble med på et felles løft som etter hvert skulle revolusjonere sikkerheten ved rundt 1700 av landets fabrikker. I dag går mer enn to millioner tekstilarbeidere i Bangladesh til langt sikrere arbeidsplasser enn for få år siden.

Vi har også sammen med fagforeningene lagt press på kleskjedene, fabrikkereiere og landets myndigheter for at de skulle legge til rette for et lønnsløft i sektoren. Lønna har tatt et jafs oppover, men er fortsatt altfor lav for å sikre et liv i verdighet.

Vietnam 2017: Et flertall av verdens mange millioner tekstilarbeidere er kvinner under 30 år.

Sweatshop slo alle rekorder

I 2014 tok vi, sammen med Aftenposten og produksjonsselskapet Hacienda, med tre norske ungdommer til Kambodsja for å møte virkeligheten i klesproduksjonen. TV-serien «Sweatshop» slo alle rekorder for nett-tv og episodene fikk mange millioner visninger.

Rettighetene ble etter hvert kjøpt opp av mediehus i en rekke land. I Kambodsja var det eksklusiv lansering for arbeiderne som hadde deltatt i filmen, og deres kollegaer. Ungdommenes møte med unge tekstilarbeidere traff en nerve i befolkningen og ble en øyeåpner. Serien skapte et voldsomt engasjement for en av våre kjernesaker - levelønn.

Veien til åpenhetsloven

Fabrikkbranner, fagforeningskuning, luselønninger, hemmelighold og gjennomgående ansvarspulverisering, ga oss ideen til det som senere skulle bli åpenhetsloven. Arbeidet startet i 2016, gjennom et forslag på Stortinget, og endte i 2021 da en mer omfattende lov ble vedtatt. Vi samarbeidet med andre organisasjoner om høringsinnspill, bidro med faglig kompetanse og debatt, engasjerte medlemmer og forbruke-

re i underskriftskampanjer, snakket med politikere, og laget rapporter og mediesaker.

I juli 2022 trådte loven i kraft. 9000 selskaper i Norge må nå risikovurdere sine globale leverandørkjeder, forbygge og begrense brudd på menneskerettigheter og bidra til gjenoppbygging av kritikkverdige forhold i produksjonen. Ikke minst må de være åpne om hvordan de jobber, om resultatene av sin innsats, og svare på spørsmål fra almenheten.

Land etter land er nå i ferd med å vedta lover som ansvarliggjør næringslivet. Skritt for skritt legger vi bak oss en epoke hvor varer for en billig penge har vært viktigere enn menneskene som produserer dem. Framtiden i våre hender vil fortsette å rette søkelyset mot de som produserer klærne og andre varer vi bruker hver dag, og støtte fagforeninger i Bangladesh, Kambodsja og Tyrkia i deres kamp for anstendige arbeidsvilkår.

Foto: Solidarity Center, Flickr CC

«Skritt for skritt legger vi bak oss en epoke hvor varer for en billig penge har vært viktigere enn menneskene som produserer dem.»

Fra en klesfabrikk i Bangladesh. Gazipur 2015.

Foto: Solidarity Center, Flickr CC

En tekstilarbeider i Bangladesh med et klart budskap, under en stor markering et år etter den tragiske Rana Plaza-ulykken, hvor mer enn 1100 arbeidere døde da en stor fabrikkbygning kollapset.

Foto: Marcel Crozet / ILO

En anonym tekstilarbeider i en klesfabrikk i Lesotho i det sørlige Afrika poserer for fotografen.

Foto ILO, Flickr CC

En kvinnelig tekstilarbeider vinker til sine kolleger på et møte hvor hun nylig er valgt som medlem av fabrikkens samarbeidskomitee. (Participation Committee)

Foto: Espen Wæhle

Espen Wæhle tok det historiske bildet fra Nadderudhallen. 1700 sitteplasser ble gjort klart, men til slutt talte salen 3000 deltagere.

Øyeblikksbildet

50 år har gått siden blinkskuddet i Nadderudhallen. Hva nå?

Grunnlegger Erik Dammann står foran tre tusen deltagere. Fødselsårene i salen strekker seg fra 1800-tallet til etterkrigstiden. Ungdommen er samlet på gulvet, håret ligger glatt over ørene. De etablerte med dress og hornbriller sitter dannet på sine seter.

25. april 1974 hadde Ellen Brandt Johannessen (70) hoppet på en folkevognbuss i Gjøvik for å være med på stiftelsen av Framtiden i våre hender.

- Jeg var en grei ungdom, fornuftig og sånn, fram til jeg var åtten-nitten år. Da jeg leste jeg denne boka, og ble

i opposisjon til omgivelsene. Regner med at dere ikke har lest denne?, spør hun, og holder opp et medbragt eksemplar.

Boka Brandt-Johannessen snakker om er selvsagt Framtiden i våre hender, med e og ikke a denne gangen, allerede trykket i sju opplag. Det var boka som trakk ungdommene til stiftelsesmøtet. Tre jenter og «fire-fem gutter», alle fra Natur og Ungdom på Gjøvik.

- Jeg kan ikke huske at noen så systematisk har gått inn og sagt at vår velstand er på bekostning av andre kulturer og andre samfunn, sier Brandt-Johannessen.

«Jo større privilegier man har, desto vanskeligere er det å innse at man har for meget», skrev Dammann, og foreslår «en drastisk nedskjæring i vårt forbruk som et utviklingsmål».

Brandt-Johannessen minner om at

Framtiden i våre hender ikke startet som en miljøorganisasjon.

- Jeg tenker det er for snevert å snakke om miljøspørsmål. Den organisasjonen Dammann beskrev var mye mer rettet mot nød og ulikhet, og miljøspørsmål var en del av det. Det er et mye videre perspektiv enn det jeg opplever at Framtiden i våre hender har nå, sier hun, men en klar oppfordring til dagens organisasjon.

Syv år senere var hun gift med Erik Mellqvist, redaktøren av Folkevevt, som magasinet het fram til 2014.

- Så det temaet ble aldri dødt. Våre dødre synes kanskje av og til det blir for mye, sier hun.

Ellen Brandt Johannessen har nettopp pensjonert seg, og de 20 siste årene har hun brukt på psykisk helsearbeid.

- Jeg mener det er skremmende å se hvor mange som sliter psykisk

Tekst
Petter Slaatrem
Titland er presseansvarlig i Framtiden i våre hender.

i samfunnet vårt. Mange føler seg fremmedgjort i denne verden med alle disse teknologiene, som ikke greier å holde følge med i dette datagreiene. Det er til nytte for noen, men i hvilken retning går verden?

Ved siden av Ellen Brandt-Johannessen i 1974 sitter Lars Gule, 18 år gammel. Han forteller om «en stor gjeng fra Vestfold», fem busser i alt, mye på grunn av en mye omtalt boklansering på Wassiloff hotell i Stavern.

– Det som er interessant med Dammanns analyse, var at han avdekket den vestlige kolonialistiske og imperialistiske politikken som hadde ført til den åpenbare utnyttin-gen, men uten at det framstod som venstreradikalt, sier Gule.

Gule sitter helt framme, armene samlet over knærne, med et åpent vesen, midt i den lille flokken på gulvet. Er det ikke noe evangelis-tisk over bildet? Blikkene som går i ulike retninger, kjente karakterer fra historien; hva betyr Arne Næss' ubestemmelige smil?

Avisa Morgenbladet, som var et konservativt fyrstårn på 70-tallet, stemmer med. «En god konservativ preken, verdig enhver prest».

Foto: Arne Storronningen

Gule forteller om mobilisering fra Senterungdommen, Unge Venstre og AUF. «Ungdomspartiene var mer radikale den gangen», sier han, og mener i motsetning til Morgenbladets utsendt at salen bar preg av «radikale liberalere».

– Det geniale med denne bevegelsen var at den favnet flere saker, sier Gule. Nord-sør-spørsmål var viktig, men han mener miljøspørsmålet var «tidens viktigste spørsmål», og at Dammann skrev seg rett inn i debatten på starten av 70-tallet. FNs miljøkonferanse i Stockholm året før hadde satt saken øverst på dagsorden.

– I en lang periode var spørsmåle-ne en del av mediebildet, i dokumentarer og i debatter. Sverige hadde fått to kanaler på denne tiden, og jeg tror det spilte en stor rolle. Vi hadde én kanal, NRK, og de var mer system-lojale den gangen. NRK formidlet også disse spørsmålene, men særlig svensk TV2 hadde blitt en radikal kanal, sier Gule.

– Det var mye å tenke over, og Dammann utløste en mulighet til å sette et fokus og gjøre noe, minnes Gule.

– Det geniale med denne bevegelsen var at den favnet flere saker, sier Lars Gule. Nord-sør-spørsmål var viktig, men han mener miljøspørsmålet var «tidens viktigste spørsmål», og at Dammann skrev seg rett inn i debatten på starten av 70-tallet.

Foto: Åsta Skjervey

Ellen Brandt-Johannessen ankom Nadderudhallen i en fullpakket folkevognbuss for å være med på stiftelsesmøtet i Framtiden i våre hender.

Appellen til det individuelle ansvaret var tydelig formulert i Framtiden i våre hender fra starten av. Tidsånden rettet seg også mot det personlige. Gule forteller om fetteren som ikke ville ta bilsertifikat fordi det ville føre til økt bilisme og forurensing, en boikott han gjorde til sin egen.

De neste årene skulle unge Gule ta en annen politisk retning – noen riktige og noen feilaktige, sier han – og lot medlemskapet løpe ut.

Nå er han tilbake som medlem, fortsatt uten lappen, fortsatt overbevist om privatbilismens åk.

Fred og miljø

Tidsånden blåste ikke minst gjennom fredsbevegelsen i Norge på 1970-tallet. Birgitte Grimstad var en viktig skikkelse i den. Der sitter hun, med en verdige positur, helt til høyre i bildet. En av Norges og Danmarks mest kjente sangere.

– Det var de samme folkene som var med i fredsbevegelsen, som kom

Birgitte Grimstad har vært en av Norges mest kjente visesangere. I utklippsboka har hun også et avisklipp fra Erik Dammanns besøk i Stavanger.

ut av dette miljøet, forteller hun over telefonen. Jeg ble satt på tanken i forveien, og var opptatt av de nye ideene Dammann kom med, sier Grimstad, som i dag har rukket å bli 88 år gammel.

Til Ellen, Lars og de andre sang på gulvet foran seg i Nadderudhallen sang hun «Til Ungdommen», sammen med den norske oversettelsen av «Last Night I Had the Strangest Dream»: «I natt jeg drømte».

– Det var mye fredsmarsj og fredssak på 70-tallet, og ellers var det hjemmefronten, hjem og barn.

«Barn av regnbuen» hadde kommet ut i Lillebjørn Nilsens norske oversettelse bare noen måneder før samlingen i Nadderudhallen, og Birgitte Grimstad var forsanger denne dagen. Grimstad og Lillebjørn Nilsen var en del av visegruppa Ballade!

– Jeg var sammen med dem i går, minus Lillebjørn, forteller Grimstad. Noen dager etter vår lille prat skal hun synge «Hei, Knut» etter bisettelsen av sine gamle sangervenn.

En skam for virkeligheten

Sangene på Grimstads repertoar er kampsanger for fredsbevegelsen, og i årene som fulgte deltok hun på fredsmarsjene mellom Paris og København, og mellom New York og Washington. For Grimstad hang dette helt sammen med Framtiden i våre henders grunnleggende budskap.

– Det at det er så mye overforbruk i verden, det hang sammen med våpenproduksjon og alt det militariserte. Der har vi ikke kommet et hakk videre. Det jeg er så arg over, er at våpenproduksjon er det viktigste, sier Grimstad. Ja, så *aarrrg* blir hun, at det dirrer over telefonlinjen.

– Det er en skam for virkeligheten, sier hun.

Følger du nyhetsbildet nå?

– Ja, jeg prøver å følge med. Jeg har vært et par ganger i Israel, og har kontakter der nede. I Norge kjenner jeg en ung jagerflyver. Han fortalte at de var sytten stykker som nektet å

være med å bombe Gaza. Han hoppet av, og fant en norsk jente. Det er åtte-ti år siden. Nå lever han av å fly helikopter, og gjør tjenester for både veivesenet og skogvesenet.

– Han er en veldig fin visesanger, sier Grimstad. – Han synger israelske ballader, både på arabisk, engelsk og jiddisk.

Hvis du skal velge en sang som beskriver vår tid i dag, hvilke skal det være?

– Det er stadig det der, sier hun, og tenker, noe med akkurat nå, sier hun, før hun konkluderer: «Masters of War» av Bob Dylan.

– Som går på våpenfabrikasjon, det synes jeg er så absurd, at vi ikke har kommet lengre. Våre toppolitikere investerer i våpenaksjer, det synes jeg er uhyggelig, sier hun, igjen med en dirrende diksjon: *U-hyggelig*.

– Det burde forbys. Det burde være forbudt å lage mordvåpen.

SUF Stavanger Urban Folkehøgskole

Visuell kunst & street art

Søm, slow fashion & redesign

Programmering og utvikling

Foran og bak kamera

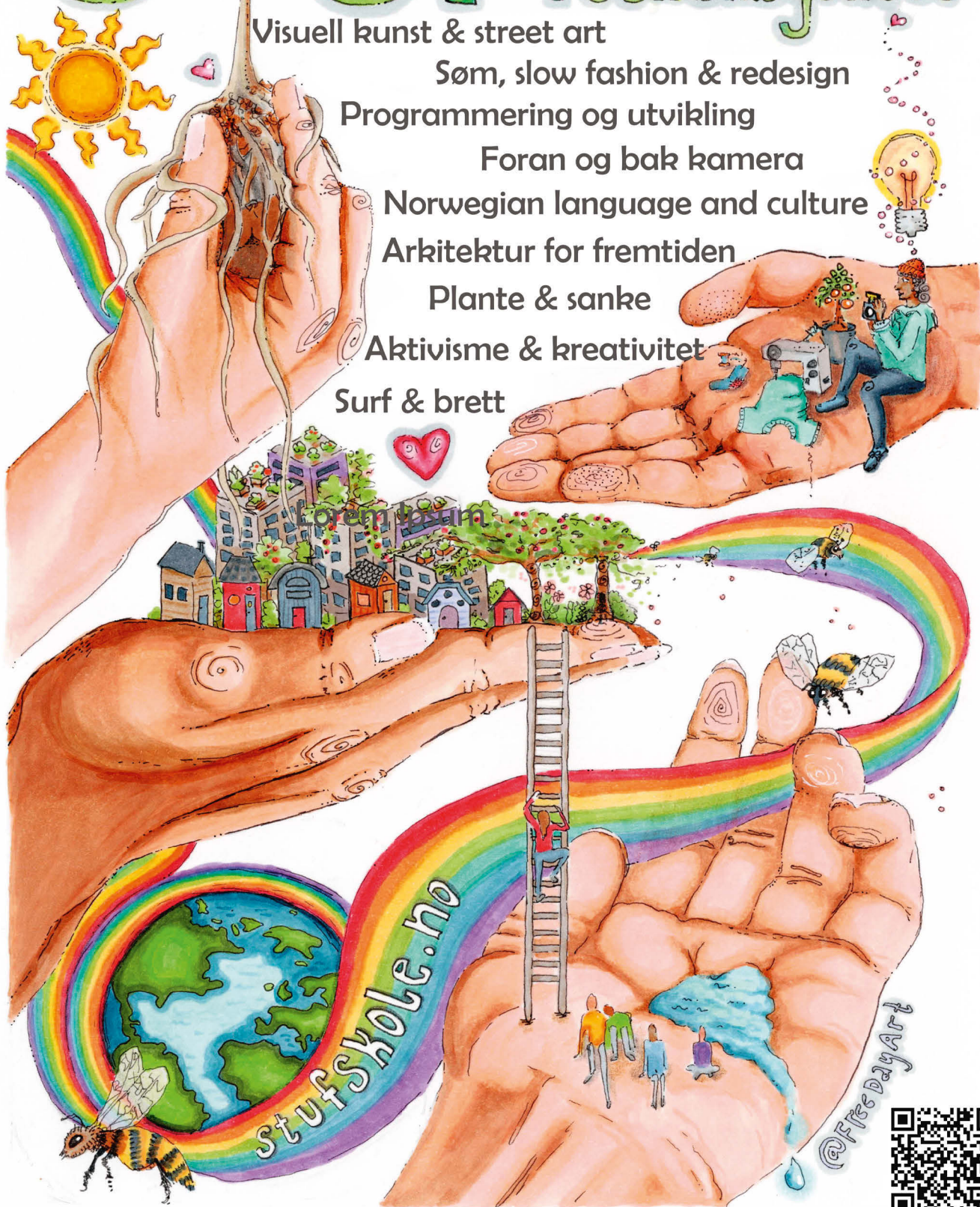
Norwegian language and culture

Arkitektur for fremtiden

Plante & sanke

Aktivisme & kreativitet

Surf & brett

Gratulasjoner fra kjentfolk

Mari Boine, artist, sanger og låtskriver.

Eana lea min buohkaid eatni/ Jorda er vår mor.

Lihkku ávvudemiin, FIVH. Gratulerer med jubileet. Jeg har vært medlem siden 70-tallet. Fant en organisasjon som hadde verdier jeg verdsatte. Å senere skjønte jeg at dette var verdier også min samiske kultur satte høyt og som jeg hadde vokst opp i. Og enda mange år senere er det fantastisk å se at vi er flere og flere som verdsetter disse verdiene. Eana lea min buohkaid eatni/ Jorda er vår mor.

«Heldigvis viser FIVH oss dette.»

Jeg skulle ønske Norge var det landet som gikk foran i å vise verden at man kan leve litt annerledes. At man kan ha et godt liv selv om man flyr mindre, spiser mindre kjøtt, forbruker mindre, at man til og med kanskje blir gladere av å leve sånn. Heldigvis viser FIVH oss dette, hver eneste dag. Arbeidet dere gjør er viktigere enn noen gang. Gratulerer med dagen!

Maja Lunde, forfatter

Foto: Kolomhøyen

Knut Norheim Kjær, sosialøkonom og første leder for Norges Bank Investment Management (NBIM) som forvalter Oljefondet.

«Fivh er nå viktigere enn noen gang.»

Jeg takker Erik Dammann for inspirasjon til å velge samfunnsøkonomi som studium og løpebane videre. Vekkelsen fant sted i samfunnshuset i Tønsberg i 1974 da han knyttet sammen urettferdigheten ved vestens imperialistiske verdensorden med veien til et mer nøysomt liv i pakt med naturens tåleevne.

Hvem skulle tro at en bevegelse med grunnleggende asketiske trekk skulle holde det gående i 50 år? Ikke bare det - FIVH er nå viktigere enn noen gang. Global oppvarming er en større trussel mot vår sivilisasjon enn noen ante på 70-tallet. Det er ikke mulig å rasjonere den gjenværende karbonkvoten på en rettferdig måte uten å ta ned ressursforbruket i rike land. Det beste tegnet på relevansen av FIVHs budskap om nøkternhet er Klimautvalgets glimrende rapport og deres konkluderende beskrivelser av veien til lavutslippssamfunnet.

«Takk for at dere har vært en viktig stemme.»

Takk for at dere alltid har vært en viktig stemme for tekstilarbeidernes rettigheter. Jeg var kun 21 år gammel da jeg fikk muligheten til å lage to sesonger av Sweatshop-serien sammen med dere. Vi var et veldig lite team som dro til Kambodsja for å lage en liten, lavbudsjettets nettserie. Til vår store overraskelse spredte den etter kort tid som ild i tørt gress og satte tekstilbransjen på dagsorden over hele verden. Sweatshop er den dag i dag noe av det største og viktigste jeg har gjort i min karriere som filmskaper. Arbeidet med serien formet meg til den jeg er i dag. Jeg er evig takknemlig for reisen. Tekstilarbeidernes rettigheter er fortsatt og kommer alltid til å være min hjertesak!

Foto: Fahil Aweri

Joakim Kleven, influencer og regissør

Dennis Siva, programleder, forfatter og vitenskapsformidler.

«Dere har gjort en massiv forskjell.»

I 50 år har dere kjempet for planeten vår, og for å gi mer informasjon og handlingskraft til folket – som er helt utrolig! Dere har gjort en massiv forskjell og inspirert oss til å tenke og handle på en måte som er bra for planeten vår. Her er til 50 år til med å forme en grønnere, mer rettferdig verden. Gratulerer med dagen!

«Utestemme om overforbruk og tålegrense.»

Takk Fremtiden I våre hender, for at dere i 50 år har snakket med utestemme om overforbruk og planetens tålegrense.

- For at dere får oss til å løpe til frysedisken hos matbutikkene med varene hvor «best før» stemplingen har passert.
- For at vi igjen gleder oss over at «stygge» grønnsaker er innafor og sunn mat med skjønnhetsfeil er attraktivt.
- For at mammas gamle genser fra 80-tallet med skulderputer og flaggermusermer igjen er HOT og at fast og ultra fast fashion er NOT.
- For at de fem nye plaggene vi bør begrense oss til å kjøpe i året kan bæres med glede fordi tekstilarbeiderne som har laget dem har gode arbeidsforhold og klima og naturavtrykket er minimalisert.
- For at dere overvåker oss i finanssektoren og «Norges sparegris» (Oljefondet) med lupe, slik at vi invester i bedrifter og prosjekter som bidrar til klimakutt, bevarer naturen og respekterer menneskerettigheter.
- For at dere inspirerer oss alle til å strekke oss litt lenger i vårt bærekraftsarbeid.

Gratulerer med dagen!

Thina Saltvedt, sjefanalytiker for bærekraftig finans i Nordea

Miss Tati (Tatiana Palanca), artist

«Jeg forbinder dere med handlingsmot.»

Dere gjør oss oppmerksom på dobbeltmoralen i samfunnet og hvor viktig det er at vi tar oss sammen, ikke bare for vår del, men for fremtidige generasjoner. Jeg ble kjent med dere via SoMe-kampanjene dere hadde om overforbruket av mat og om klesindustrien, og jeg heier på den gode jobben dere gjør! Dere holder oss forbrukere opplyste og krever at industriene tar ansvar, så hurra for 50 år med strålende jobbing og stå på videre!

«Tenker helhetlig.»

Det jeg virkelig setter pris på med Framtiden i våre hender er hvordan de alltid har masse kunnskap og har gått i dybden av problemene før de fremlegger et forslag til en løsning. De tenker helhetlig og gjør en fantastisk innsats både for å påvirke systemet, næringslivet og politikerene og enkeltmennesket. Man blir smartere og mer motivert av å delta i klimakampen når dere leder vei! Gratulerer med dagen!

Jenny Skavlan, gründer, designer og influencer

Esben Holmboe Bang, kjøkkensjef og medeier i restauranten Maemo

«Vi trenger alle noen som minner oss om at fremtiden er i våre hender.»

Framtiden i våre hender belyser noe så stort som vårt kollektive ansvar for en bedre verden, men mest av alt stiller dere beslutningstakerer til ansvar. Det er ikke bare en viktig jobb, men en essensiell og beundringsverdig rolle i kampen for rettferdighet for planeten og vi som bor her. Framtiden er virkelig i våre hender, men vi trenger alle noen som minner oss på det. Gratulerer med dagen!

Din annonse her?

Har du et økologisk, fairtrade eller et produkt våre miljø og samfunnsengasjerte lesere bør vite om?

Kontakt Sverre på:
sverre@gmk.as eller
tlf: 98 61 31 01

Vikja

ØKOLOGISK SLAKTERI

KALV · STORFE · SAU · LAM · VILLSAU

Økologisk kjøtt
FRÅ GARDAR VED SOGNEFJORDEN

E-post: post@vikja.no
Tlf. 47657465 www.vikja.no

FORTIDENS KORN ER FREMTIDENS MAT

sigdalmolle.no

www.unikumdesign.no

NORWEGIAN

Redefining the way we use diapers

SjH
Sogn Jord- og Hagebrukskule

rådgjever birøktar økobonde
småbrukar bakar gründer osteprodusent
lærer gartner avløyser matskribent

er noko av det tidlegare elevar jobbar som i dag. Les meir på sjh.no

BARE NATURLIGE INGREDIENSER
100% EPLER
UTEN TILSATT SUKKER

HELIOS
ØKOLOGISKE
MOSTE EPLER
UTEN TILSATT SUKKER

REN MAT SIDEN 1969

isrosa
økologisk is
www.isrosa.no

Cultura Bank

Vi tilbyr mørkegrønne fond
www.cultura.no/fond

REIN
ØKOLOGISK HUDPLEIE

WWW.REINHUDPLEIE.NO

Voss Vandrarheim

Overnatting - Økologisk mat
Familier - Grupper
Kurs & Konferanse
tlf. 56 51 20 17
www.vosshostel.com
www.finnegarden.no

NØSTEBARN
www.nostebarn.no

UBEHANDLET ULL

Nøstebarn har stort utvalg av klær i myk, økologisk og ubehandlet ull til baby, barn og voksne. Besøk nettbutikken eller butikken i Bergen for mer informasjon.

Tørr hud, kløe og hudplager?

Optima pH4

- førebyggende og pleiende
- basert på økologiske prinsipper
- anbefalt av Grønn Hverdag
- utan parfyme

Produisert i
Hardanger

pH4 -gir hud i balanse

Optima Produkter AS
5600 Norheimsund, Tlf. 56 56 46 10

www.optima-ph.no

STANGELAND
URTEPRODUKTER

Teer, urter og krydder-
blandinger basert på Torleif
Stangelands auraanalyse og
forskning gjennom 50 år.

Et naturlig valg
stangelandurteprodukter.no

økosjokolade.no

Lag din egen sunne sjokolade
av økologiske og Fairtrade
kakaoprodukter og
uten sukker!

CRIOLO

♦ SJOKOLADEBAR ♦

- Uten gluten og sukker
- 100% plantebasert
- Økologisk og Fair
- Sunt & Godt!

FB/IG: @criollobar
Tollbugata 4 - Drammen

MORIIA

Et etisk produkt
fra Uganda

Økologisk moringa for
helse, styrke og velvære.

5 kr per produkt
går tilbake til Uganda.

www.morii.no

FINNEGARDEN

Finnegarden leverer
økologisk frukt og
grønnsaker heim til deg
i Bergensregionen.

Telefon:
56 51 48 71 / 91 62 84 05

www.finnegarden.no

HOMLAGARDEN

Økologisk
Kalkun
frå Hardanger

www.homlagarden.no

Vossabia

Prøv Vossabias
hudprodukt
– av bivoks, urter
og honning!

**100% naturleg og økologisk
– fordi me bryr oss!**

Les mer om oss på www.vossabia.no

Småbønder i det globale sør kjemper en beinhard kamp
mot klimaendringer. Scann koden og gi din støtte til
verdens småbønder! Uten mat, stopper alt.

Godt Brød

Økologisk bakeverksted

Oslo | Bergen | Trondheim | Stavanger

Finn **ditt** nærmeste Økologiske
bakeverksted på www.godtbrod.no

Bryllup? Sommerfest?

Nær Oslo: Praktvilla ved sjøen. Økologisk mat

HELLVIKTANGEN

Tekst
Trond
Wormstrand

Trond Wormstrand er vår faste naturskribent og stiftener. Spalten har vært en fast og populær del av Framtiden i våre henders medlemsmagasin i mange år.

Mennesker istedenfor forbrukere?

I romjula 1972 satt jeg på hybelen og leste Erik Dammanns ferske bok *Fremtiden i våre hender*. Den ga gjenklang i meg. Min barnlige rettferdighetsans ble vekket. Engasjer deg nå!

Torsdag 25. april 1974: Jeg fikk så vidt plass blant drøyt to tusen andre i den svære Nadderudhallen i Bærum. Sittende på gulvet hørte jeg taler, så lysbilder og sang med på «Barn av regnbuen». Hjem busset jeg rørt med Dammanns parole i hodet: «Vi må dreie samfunnsutviklingen mot nye mål».

Jeg var klar for å stake ut kursen for livet mitt, finne mening med det. I september samme år oppsøkte jeg *Fremtiden i våre henders* første lokaler på Frogner i Oslo. Der fikk jeg en prat med Erik Dammann. En mann jeg ganske snart lærte å like og bli imponert over. Erik er et forunderlig rikt menneske. En initiativtaker med gjennomføringsevne, en inspirerende leder, en bestselgende forfatter – og etter hvert en god venn for meg. Jeg ble straks satt i sving denne høstdagen – og ble i jobben i 43 år.

Lukt fra svette busseruller og ferske trykksaker, og lyd fra en hardtarbeidende stensilmaskin fylte lokalet på Frogner. Unge og gamle la ned tusenvis av timer i ubetalt arbeid fra morgen til kveld. Vi skulle redde verden. Oppildnet ble vi av medieomtaler, meningsmålinger, tykke brevbunker med innmeldelser og av sympatierklæringer fra ledende politikere. *Fremtiden i våre hender*-grupper poppet opp rundt omkring i landet, litt senere også i utlandet.

«Den mest inspirerende bevegelse i den industrialiserte verden», mente

komiteen som i 1982 ga Erik Dammann og *Fremtiden i våre hender* Right Livelihood Award, kalt den alternative Nobelprisen.

Dreiet samfunnsutviklingen mot nye mål?

Nei, det begynte å butte utover på 80-tallet. Fortellingen om det frie markedet, individ foran samfunn, fant grobunn også i Norge. Vi ble innprentet at økt materiell produksjon og forbruk år for år er nødvendig for å sikre sysselsetting, innovasjon og fordeling. Vi ble tildelt rollen «forbruker», og tok den.

Medlemstallet sank, men entusiasmen og aktiviteten holdt seg oppe. Små oppmuntringer kom. Jeg husker Trygve Haavelmo, nobelprisvinner i økonomi, slå fast: «Mer vekst i de rike landene er en forferdelig tanke. Det går ikke i hop med miljøet». Jeg husker også at miljøvernminister Thorbjørn Berntsen i 1994 oppfordret Stortinget: «Det er vår oppgave å finne fram til bærekraftige produksjons- og forbruksmønstre som lar seg anvende globalt».

«Unge og gamle la ned tusenvis av timer i ubetalt arbeid fra morgen til kveld. Vi skulle redde verden.»

Ingen regjering tok på seg oppgaven.

Hvorfor? – De som har vokst tette sammen med styringsapparatet, de som har mest innflytelse på tingene, har minst fantasi til å forestille seg dem annerledes, skrev den danske forfatteren og filosofen Villy Sørensen i boka «Mod bedre vidende» i 1978.

Ja, dagens styringsapparat og ledende medier, den fjerde statsmakt, mangler så langt evnen og viljen til å være med på å utforme en ny, annerledes politisk fortelling. Mak-

ten klamrer seg stadig til det gamle vante, det gamle vante vekstdogme. Systemet har vist en formidabel evne til å skape velstand, men mangler evne til å korrigere, moderere seg selv, nå når ytterligere vekst viser seg selvødeleggende.

Nærmer vi oss likevel en ny fortelling? En fortelling om et samfunn med en økonomi der vi har det materielt godt, uten å produsere og forbruke planeten i stykker. En håpefull, medrivende fortelling tuftet på rettferdighet og fellesskap – og som setter grenser for skadelig produksjon og forbruk.

Ja, kanskje. Det kan nå være bedre grobunn for frøet *Fremtiden i våre hender* sådde for femti år siden? Behovet for en ny samfunnskurs er blitt sterkere. Fagfolk slutter seg i større grad til forbrukskritikken. Verdens natur- og klimaforskere er samstemte om at dagens produksjon og forbruk er hovedproblemet. «Bærekraftig utvikling er ikke mulig uten at forbruksmønstre føres tilbake til et nivå som ligger innenfor planetens tålegrenser», skriver verdens klimaforskere i sin siste rapport. Og koronapandemien viste at det er mulig med brå skifter i offentlige reguleringer, næringsvirksomhet og innbyggeradferd.

Et stort flertall av befolkningen i tjuen av verdens største land, kan være klar for noe radikalt nytt. I sin rapport til Romaklubben 2022, *Earth for All. A survival Guide for Humanity*, omtaler forfatterne en omfattende opinionsundersøkelse de fikk gjennomført i alle G20-landene. Mest overraskende resultat for dem? Så mange som 74 prosent av befolkningen mente at deres lands økonomiske prioriteringer bør bevege seg bort fra profitt og økende velstand og heller fokusere mer på menneskelig trivsel og økologisk beskyttelse.

«Nei, vi skal sannelig ikke gi fra oss gleder! Vi skal finne de egentlige. For å bli mennesker istedenfor forbrukere», skrev Erik Dammann i boka som preget meg for livet i 1972.

Historisk medlemsrekord

Framtiden i våre hender fyller 50 år med rundt 47.000 betalende medlemmer i ryggen. Det er det høyeste antallet medlemmer i organisasjonens historie siden starten i 1974.

Målt i medlemsoppslutning gjør dette Fivh til landets største miljø- og solidaritetsorganisasjon. Medlemsveksten har skjedd langsamt gjennom systematisk, profesjonelt vervearbeid det siste tiåret.

Framtiden i våre hender har nå 29 lokallag rundt omkring i landet fra Troms og Finnmark i Nord til Agder i Sør. Som endel av veksten har Framtiden i våre hender også etablert foreløpig tre regionkontorer i henholdsvis Tromsø, Trondheim og Lillehammer.

Framtiden i våre hender er en demokratisk styrt medlemsorgani-

Foto: Arne Strømningen

sasjon med et landsmøte som øverste organ. Organisaasjonen er partipolitisk og religiøst uavhengig.

Organisaasjonens offisielle navn er *Framtiden i våre hender* på bokmål. Vi heter *Framtida i våre hender* på nynorsk, *Boahteáigi min hálddus* på nordsamisk og *Future in Our Hands* på engelsk.

Møt lokale aktivister i vår store rapportasje «Framtiden i våre hender Norge rundt» på vårt nettsted Framtiden.no

Vi ønsker å vise fram miljøarbeid gjennom praktiske og konkrete prosjekter, sier denne entusiastiske gjengen av lokale aktivister i Lofoten. Fra venstre Karoline Stigum Kvalo, Elisabeth Færøy, Rhodri Hardy, Ingrid Kvamme Eriksen og Markus Wegge. De gamle fengselsbygningene i Kabelvåg fra 1856 har blitt til BUA, et myldrested for småskala sirkulærøkonomi med sykkelverksted, symaskiner, snekkerverksted, drivhus for matproduksjon og mye annet.

Framtiden i
våre hender

Vil du gi en bursdagsgave?

I år er det 50 år siden Framtiden i våre hender ble stiftet. Arbeidet for å bremse overforbruket er viktigere enn noen gang og vi håper du kan tenke deg å gi en ekstra gave i jubileumsåret vårt!

Sammen kan vi gjøre framtiden grønnere og mer rettferdig.

Tusen takk for din støtte!

Scan QR-koden eller bruk
vippnummer #9090

Ingenting er mulig i Høyanger

Ingen CO2-utslipp innen 2050 er faktisk mulig. I Høyanger satses det nå på avansert resirkulering og grønt hydrogen. Det er godt nytt for landet. Og for verden. Vi satser på folk, teknologi og fornybar energi. Takket være Høyanger kan vi produsere utslippsfritt aluminium i fremtiden.

Les mer på hydro.com/ingentingermulig

Hydro

Industries that matter

REN MAT siden 1969

ØKOLOGISK

Over 50 år med
kjærlighet for ren mat.

Helios drives av en lidenskap for ren og bærekraftig mat. Helt siden 1969 har vi jobbet for å gjøre det lett å velge mat som både smaker godt og gjør godt. Mat laget av få, men gode råvarer. Du kan alltid være trygg på at våre produkter aldri inneholder kunstige tilsetninger – kun rene råvarer. Dyrket, høstet og foredlet med kjærlighet.